
TATJANA PREGL KOBÉ

Slovenski knjižni ilustratorji

8. DEL

V reviji *Otrok* in knjiga v nadaljevanjih predstavljamo sodobne slovenske likovne umetnike, ki s svojimi ilustracijami pomembno sooblikujejo knjige za otroke in mladino. V tem prispevku namenjamo pozornost ilustratorskim opusom Iveta Šubica, Ivana Mitrevskega in Ane Maraž.

Contemporary Slovene visual artists, significantly co-creating books for children and young readers with their illustrations, have so far been presented in several issues of the Journal of Children's Literature. The current article focuses on the illustration opuses of Ive Šubic, Ivan Mitrevski in Ana Maraž.

Ilustrirana literatura za otroke in mlade bralce le-te aktivno oblikuje in preko njih sooblikuje prihodnost družbe. Glavne junake spremljamo skozi rutino njihovega časa. Povsod v svetu, tudi pri nas. Tako literarna besedila kot spremljajoče ilustracije nastopajo kot ogledalo družbe, torej nam veliko povedo o stanju te družbe v času, ko so nastale. Skoznje skušamo razumeti nekaj, kar ni (več) del naše družbe, a brez česar ne bi bili to, kar danes smo.

Preprostost in neposrednost s primesjo rahlo sproščujočega humornega izraza (tako v besedi kot podobi) razkriva širši družbeni pogled na sočasnost dogajanja. Sodobna vizualna komunikacija je večplastna, likovno nevsiljivo raznovrstna, poučnosti ne postavlja v ospredje, temveč najbolj neposredno vpliva na mladega bralca izza ozadja, simbolno.

Ive Šubic

Na stari domačiji, znani kot Dovjakov mlin, se je slikar, grafik in ilustrator Ive Šubic¹ rodil v rodbino, kjer je podobarstvo navzoče preko dvesto petdeset let. Že

1 Rodil se je 23. aprila 1922 v Hotovljah pri Poljanah nad Škofjo Loko. Po dveh letih na meščanski šoli v Škofji Loki je nadaljeval šolanje na kiparskem oddelku Državne moške obrtne šole v Ljubljani pod vodstvom kiparja Franceta Kralja in slikarja Gojmirja Antona Kosa (1937–1940). Leta 1940 je pričel s študijem na Akademiji likovnih umetnosti v Zagrebu, a je zaradi vojne po prvem semestru prekinil študij in odšel med partizane. Leta 1941 se je pridružil Cankarjevemu bataljonu, leta 1942 pa je bil udeležen v dražgoški bitki, eni večjih med drugo svetovno vojno na Slovenskem. Leta 1944 je postal vodja grafičnega ateljeja Centralne tehnike CK KPS v Starih Žagah in kasneje istega leta nekaj časa obiskoval partizansko 'akademijo' v Črmošnjicah, kjer se je preizkusil tudi v kiparstvu. Leta 1945 se je vpisal na novo Akademijo upodablajočih umetnosti v Ljubljani, kjer je leta 1948 diplomiral pri Gojmirju Antonu Kosu in Božidarju Jakcu ter leta 1950 zaključil še specialko pri Gabrijelu Stupici. Leta 1956 je postal predsednik Društva

od malega je rad risal, in če je dobil barve, tudi slikal. Melhior Dacar, prvi učitelj risanja na ljudski šoli v Poljanah, ga je pri tem spodbujal. Po zaključeni meščanski šoli je slikar Srečko Magolič pregovoril starše, da so mu dovolili nadaljevati šolanje na Državni moški obrtni šoli v Ljubljani. V tem času je za kmetijo Pri Mraku na Volči pri Poljanah pod mentorstvom Mirka Šubica naslikal prvo fresko in dobil svoje prvo naročilo za ilustracijo pri časopisu *Zvonček*.

Študij v Zagrebu je zaradi začetka druge svetovne vojne prekinil in odšel med partizane. Od jeseni leta 1941 je bil borec Cankarjevega bataljona in Tomšičeve brigade (v boju za Dražgoše), postal je pomočnik mitraljezca in leta 1942 pričel pripovedno nazorno ilustrirati *Tomšičev glas*. Kljub neprestanim bitkam in naporom partizanskega življenja je vsako priložnost izkoristil za portretiranje soborcev in risal podobe vojnih prizorov, kar je še danes dragoceno dokumentarno gradivo. Za časopis *Slovenski pionir* je ilustriral zgodbo *Tonček*, ki pripoveduje v obliki stripa, kar je bilo za tiste čase nekaj izjemnega! Od marca 1943 je pomagal pri graditvi tiskarne Urška 14 v Kočevskem rogu, kjer je takoj pričel tudi z ustvarjalnim delom. O tej izkušnji je kasneje nastala avtorska slikanica *Tiskarna Urška 14* (Borec, Kurirčkova zgodovinska slikanica, 1980), edina, ki jo je sam napisal. Je avtobiografska pripoved o pričetkih delovanja partizanske tiskarne v Kočevskem Rogu, v kateri je tudi upodobil samega sebe. Preprosto, in omejeno predvsem na bistveno, je ilustriral revijo *Slovenski pionir* in oblikoval aktivistične plakate. Tudi osnutek za *Prvo čitanko*, ki ga danes hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije, je v tehniki tuša in akvarela napravil že leta 1943. Od leta 1944 do konca vojne je bil vodja grafičnega oddelka Centralne tehnike CK KPS. V njem so ustvarjali tudi Božidar Jakac, Nikolaj Pirnat in France Mihelič, katerih dela je iz izvirnikov prerisoval na ciklostilne matrice, kar je sam jemal kot del učenja pripovednega in grafičnega izraza.

Bil je med tistimi, ki so 9. maja 1945 nasmejani prikorakali po osvobojenih ljubljanskih ulicah, čeprav se je na njegovi kasnejši umetniški poti izkazalo, da je partizansko življenje v njem pustilo globok pečat. Med vojno se je poročil s partizansko ljubeznijo Minko Lipovec, leta 1950 se jima je rodila hčerka Urška. Leta 1955 je v Predmostu pri Poljanah po načrtih Toneta Mlakarja zgradil atelje. Leta 1956 se je s prijateljema Jožetom Ciuho in Doretom Klemenčičem – Majem odpravil na trimesečno potovanje v Pariz, a se je (ne prav navdušen nad mestom, ki nanj ni naredilo posebnega vtisa) prej vrnil v Ljubljano. Leta 1961 se je drugič poročil in si z ženo Sely de Brea in njeno hčerko Nives v Predmostu pri Poljanah ustvaril dom, kjer se jima je leta 1965 rodila hči Maja. Leta 1979 je v Moderni galeriji v Ljubljani razstavljal na eni pomembnejših razstav tega obdobja *Slovenska likovna umetnost 1945–78*. Leta 1981 je v Poljanah nad Škofjo Loko izdelal fresko za spomenik poljanski vstaji. S svojimi deli se je v Beogradu udeležil velike razstave likovnih umetnikov Jugoslavije na temo narodnoosvobodilnega boja. Leta 1986 je po motivih *Visoške kronike* v prostorih OŠ Poljane ustvaril svojo največjo fresko, pri izdelavi sta mu pomagala slikar Gigo de Brea in hči, akademska slikarka

slovenskih likovnih umetnikov. Med letoma 1961 in 1963 je bil odgovorni urednik *Likovne revije*. Leta 1966/67 je sodeloval pri ustanavljanju Groharjeve kolonije in postal predsednik pododbora Društva slovenskih likovnih umetnikov za Gorenjsko. Leta 1969 je sodeloval pri ustanavljanju Male Groharjeve kolonije. Imel je preko sto samostojnih razstav in mnogo skupinskih, doma in na tujem. Ilustriral je 96 knjig. Redno je objavljал svoje ilustracije tudi v revijah *Ciciban*, *Pionir*, *Pionirski list*, *Kurirček* in *Naša žena*. Med slikanjem v svojem ateljeju je 29. decembra 1989 umrl.

Maja Šubic. Za svoje delo je bil večkrat nagrajen². O njegovem umetniškem opusu je izšla obsežna monografija *Ive Šubic – Slikar Poljanske doline*³ (Modrijan, 2013). Posebej o njegovem ilustratorskem opusu je Loški muzej Škofja Loka leta 2022 ob stoletnici njegovega rojstva pripravil simpozij in prispevke nato objavil v zborniku: *Ive Šubic – Ilustrator in kulturni delavec*, ki je izšel ob prvi⁴ postavitvi razstave v Loškem muzeju Škofja Loka.

Z okupacijo slovenskega ozemlja leta 1941 je prenehalo izhajanje vseh naših slovenskih časopisov in knjig: popolnoma se je to zgodilo pod nemško in madžarsko okupacijo, le deloma pod italijansko. Večina slovenskih kulturnih delavcev, združenih v okviru Osvobodilne fronte, je že takoj v začetku proglasila kulturni molk: izhajala je lahko samo tista beseda, ki jo je dopuščal okupator in so jo izdajali tisti, ki so mu služili. Kulturni molk pa ni veljal za partizanski tisk. Razmahnilo se je živahno ilegalno delo po ilegalnih tehnikah, ki so razmnoževale najrazličnejši osvobodilni tisk, od pesniških zbirk do političnih brošur, časopisov in letakov. Seveda bi bilo preobširno naštetiti vse risane, šapirografirane in ciklostirane likovne spremljave literarnih sestavkov, pesmi, gesel in parol, ki so jih zaradi potreb po nazornem in slikovno sugestivnem razlaganju in obveščanju brez večjih likovnih ambicij zasnovali kar mladi samouki risarji. Poleg *Mladine*, *Mlade pesti* in kasneje *Mladega rodu* je s številnejšimi ilustracijami v tem obdobju začel izhajati *Slovenski pionir* (avgusta 1943). Njegov prvi ilustrator in stalni sodelavec v vsem medvojnem obdobju je bil Ive Šubic. Ko se je leta 1943 ustanovil pri Centralni tehniki CK KPS grafični atelje, so tam izdelovali ilustracije v linorezni tehniki. Ilustratorji so bili poleg njega še Nikolaj Pirnat, Alenka Gerlovič, Vito Globočnik, Lojze Lavrič, Terezija Hajder, Ivan Seljak – Čopič, Tanja Turk, Dušan Petrič, tudi France Mihelič, ki ga je med partizanjenjem na novo vznemirila fantastična srhljivost gozda, in drugi. Zaradi slabe kakovosti matric je bilo včasih treba izdelati za eno stran po dve, tri enake platnice in tiskali so ga na najrazličnejšem papirju, ki so ga dobili iz zaplenjenih, še ne rabljenih cementnih vreč.

Velik del partizanske grafike, ki je ob številnih zapisih in naslovih na avtorsko sugestiv in originalno likovni način učinkovala na bralce, jih poučevala, vnela, opozarjala in spodbujala borbo proti okupatorju, bi lahko uvrstili med za razvoj ilustracije pomembne cikle partizanske ilustracije. Med te moramo brez dvoma uvrstiti Pirnatove in Miheličeve partizanske motive iz grafične mape *Naša*

2 Leta 1968 je prejel nagrado Prešernovega sklada za slikarska dela, razstavljen leta 1967 v galeriji Loškega muzeja. Leta 1969 je prejel prvo nagrado ex tempore v Brdih. Leta 1972 je prejel Prešernovo nagrado Občine Škofja Loka. Leta 1979 je prejel Prešernovo nagrado za likovna dela. Leta 1983 mu je Združenje umetnikov Škofja Loka podelilo Groharjevo nagrado. Leta 1986 sta skupaj z ženo Sely prejela priznanje Kulturne skupnosti Poljane za prispevek k oblikovanju lokalne kulture. Leta 1969 je bil odlikovan z nagrado vstaje slovenskega naroda. Kot udeleženec NOB je bil odlikovan tudi z vrsto državnih priznanj, od *partizanske spomenice* do reda za hrabrost in reda za *zaslug za narod*. Prejel je tudi šest nagrad za ilustracije.

3 Za obsežno monografijo *Ive Šubic – Slikar Poljanske doline* (358 strani) je umetniške reprodukcije izbrala in uredila Maja Šubic, strokovna besedila pa so prispevali: Barbara Borčič, Saša Bučan, Miklavž Komelj, Tomaž Krpič, Janko Štampfl in Nadja Zgonik. Uredil jo je Tomaž Krpič, opremila in oblikovala pa Nives Lunder. Fotografije in skeniranje: Tomaž Lunder in arhiv družine Šubic.

4 Razstave: Loški muzej Škofja Loka: 19. 10. 2022–7. 5. 2023; Koroška galerija likovnih umetnosti, Slovenj Gradec: *Ive Šubic – ilustrator, kulturni delavec in glasnik miru*: 9. 6.–10. 9. 2023; Galerija Šivčeva hiša, Radovljica: 29. 9.–4. 11. 2023.

borba (junij 1944) in hkrati natisnjen Klemenčičev ciklus *V imenu Kristusovih ran* s protibelogardističnimi groteskami, Pirnatovo samostojno mapo *Domovi, ječe, gozdovi* (december 1944), Globočnikove napade na sadizem nemškega rajha v ciklu *Herrenvolk* (maj 1945) in Miheličeve politične karikature iz mape *Krvava bratovščina* (junij in avgust 1945): vse so nastale v časovno pogojenem, po tradicionalni sodbi netrpežnem in nedragocenem delovnem materialu, linoleju. Med vodilne partizanske umetnike v tem času sodijo še Božidar Jakac in brata Drago in Nande Vidmar, pod mentorstvom vodilnih partizanskih umetnikov so se oblikovali mladi risarji in grafiki na takoimenovani 'partizanski akademiji'. Prav partizanska grafika in ilustracija sta omogočila in spodbujala nagel povojni razvoj in s tematiko narodnoosvobodilnega boja tudi bistveno razširili vsebino ilustracij.

Mladinska knjižna ilustracija s tematiko NOB sodi med redka področja strokovnega pisanja o ilustrativni dejavnosti, ki so ga naši likovni kritiki in umetnostni zgodovinarji študijsko obdelali. Manj obdelana je ilustracija s tematiko NOB, ki je dosti obsežnejša, saj gre za prve likovne spremljave v prvih dneh borbe zasnovanih besedil, do vse bolj številnih povojnih publikacij, periodike in knjig, ki obujajo spomine na težka leta narodnoosvobodilne vojne. Verjetno je iskati razloge tudi v tem, da so bile medvojne ilustracije izrazito grafično usmerjene, ter kot take strokovno umetnostnozgodovinsko ovrednotene pri razvoju slovenske grafike, hkrati pa so bile obravnavane tudi iz zgodovinskih vidikov, ker so često morale biti zaradi agitacijskih potreb zelo komunikativne, likovno sugestivne, idejno jasne in nedvoumne.

Med povojne ilustratorje spada skupina avtorjev, ki so pričeli ustvarjati med narodnoosvobodilno vojno, skupina, ki je začela ustvarjati po vojni, in skupina pravljičark. Ta generacija ilustratorjev je požela mnogo mednarodnih priznanj, zato jo (posebno izven Slovenije) opredeljujejo kot ljubljansko ilustratorsko šolo. Za prvo skupino ni presenetljivo, da so se nekateri med avtorji še vrsto povojnih let vračali k tematiki NOB. Med njimi Ive Šubic, ki je bil tudi kot ilustrator vezan na partizanski in kmečki svet. Med prvimi⁵ (še zelo redkimi ilustriranimi) knjigami pri novoustanovljeni založbi Mladinska knjiga (odslej MK) je bila z njegovimi risbami ilustrirana knjiga *Udarniki* (MK, 1945) pisatelja in dramatika Josipa Ribičiča (1886–1969). Prav tako realistično je z lesorezi ilustriral mladinsko povest v verzih *Nejček* (MK, 1949) pesnika, pisatelja in dramatika Zorana Hudalesa (1907–1982), v kateri je glavni junak Nejček, ki gre skozi vojno, najprej kot kurir, potem kot borec. Za ilustracije je Šubic dobil prvo izmed šestih priznanj za ilustracije⁶, med katerimi so bile kar štiri Levstikove nagrade. Slovensko narodno pripovedko *Kralj Matjaž reši nevesto* (MK, 1951) je Šubic ilustriral tako, da je sledil zgodovinskemu izročilu (starim grafičnim ilustracijam v stiliziranih okvirjih) in se

5 Prva je bila pesniška zbirka *Koraki v svobodo* (MK, 1945) pesnika Petra Levca (1923–1999), a je v knjigi njegov le portret pesnika in nekaj drobnih vinjet, ilustracije pa je ustvaril Ivan Seljak – Čopić.

6 Za ilustracije je Ive Šubic med leti 1949 in 1974 prejel sedem nagrad. Leta 1964 je prejel zvezno nagrado mlado pokolenje za najboljšo ilustracijo v knjigi *Dolga pot* (Kristina Brenk); leta 1969 je prejel častno plaketo festivala Kurirček na temo narodnoosvobodilnega boja; Levstikovo nagrado 1949 za ilustracije v knjigi *Nejček* (Oskar Hudales); Levstikovo nagrado 1951 za ilustracije v knjigi *Kralj Matjaž reši nevesto* (slovenska narodna pesem); Levstikovo nagrado 1967 za ilustracije v knjigi *Jugoslavija* (skupaj z Jožetom Ciuho); Levstikovo nagrado 1969 za ilustracije v knjigi *Lesnika* (Tone Kuntner) in v knjigi *Mladost v džungli* (Dhan Gopal Mukerdij); Levstikovo nagrado 1971 za ilustracije v knjigi *Kos rženega kruha* (Ferdo Godina).

eksperimentalno lotil pripovedi: po zgodovinskih vzorih nekdanjih prvih tiskanih knjig je s precizno perorisbo posnemal vtis lesorezne grafike, da se je vizualna pripoved približala dogajalnemu času, in si zaradi inovativnosti prislužil že drugo Levstikovo nagrado.

V slikanici s trdimi platnicami *Ukradena svetilka* (MK, Cicibanova knjižnica, 1960) mladinskega pisatelja Wenceslava Winklerja (1907–1975) se je prvič pojavilo njegovih šest barvnih ilustracij v gvašu, vendar v ritmičnem prepletu z devetimi črno-belimi ilustracijami z ogljem. Osrednja dvostranska barvna ilustracija uravnotežuje izmenjujočo se pripoved v barvni in črno-beli vizualni pripovedi, ki z močno osenčenostjo in plastičnimi ekspresivnimi liki skoraj nadvladuje barvo. Enajstim ilustratorjem (med katerimi je bil tudi Ive Šubica), ki so poljudnoznanstveno upodobili nekajkrat ponatisnjen leksikon za otroke *Mladi vedež* (MK, 1961), so se kvalitetno pridružile še tovrstne ilustracije (teh je kar 227!) Iveta Šubica in Jožeta Ciuhe za knjigo *Jugoslavija* (MK, 1967) slovenskega geografa in biologa Franceta Planine (1901–1992).

Precej značilno se v tem času besedilo in vizualna podoba nasploh v ilustriranih knjigah za najmlajše bralce enakovredno dopolnjujeta, kar za zgodnje obdobje pretežno velja tudi za njegove ilustracije. Barvne ilustracije (prejšnja različica ilustracij te povesti za *Ciciban* je bila črno-bela risba) za slikanico *Martin Krpan* pisatelja Frana Levstika (1831–1887) so izšle kot posebna številka *Cicibana* (MK, 1964), za kar se je navdihoval iz ljudskih pripovedk in iz podob na panjskih končnicah.

Dhan Gopal Mukerджи (1890–1936), ki je bil prvi uspešen indijski pisatelj v Združenih državah Amerike in verjetno prvi priljubljen indijski pisatelj v angleščini v svoji rodni domovini, v knjigi *Mladost v džungli* (MK, Biseri, 1969) ni idealiziral živali, temveč jih je mladim bralcem predstavljal v vsej primarni krutosti. Šubičeve podobe temu ne sledijo, njegove ilustracije v gvašu so prijaznejše, kar je dosegel s statično upodobitvijo in umirjeno mehkobo barv celih ilustracij.

Ob tisočletnici Škofje Loke je pisatelj, pesnik, dramatik Lojze Zupanc (1906–1973) v knjigi *Zlato pod Blegošem* (MK, Cicibanova knjižnica, 1971) zbral trinšestdeset ljudskih pripovedk, za katere je iskal motive po raznih krajih Gorenjske. Za to knjigo je pisatelj, ki se je več desetletij ukvarjal s pridobivanjem in preoblikovanjem ljudskega blaga, prejel Levstikovo nagrado za literaturo. Barvno umirjen, a motivno razgiban ovitek knjige sestavlja ilustraciji petelina na naslovnici in pastirčka s piščalko na zadnji strani, obe naslikani v tehniki gvaša in likovno organizirani tako, da delujeta enotno. V notranjosti knjige je deset celostranskih likovno zračnih perorisnih ilustracij Iveta Šubica, s katerimi se je povedno realistično približal pisateljevemu ohranjanju naše folklorne epike.

Zelo zračne perorisbe so podobne v dveh knjigah pisatelja Ferda Godine (1912–1994): za ilustracije nagrajeno knjigo *Kos rženega kruha* (MK, Cicibanova knjižnica, 1971) in knjigo *Sezidala si bova hišico* (MK, Cicibanova knjižnica, 1974), ki je pravzaprav dopolnjen ponatis prejšnje knjige, v kateri je bil prav tako glavni junak Kozlarjev Izidor, in je takrat (kot celota) prejela Levstikovo nagrado za lep slovje. Pisatelj Anton Slodnjak (1899–1983) je v spremni besedi h knjigi zapisal, da gre za »zbirko pristnih in svežih, sicer stvarno, vendar naglo začrtanih slik o polpreteklem življenju v tistih kmečkih naselbinah, v katerih sta zemlja in zrak, se pravi atmosferske razmere, kolikor mogoče neovirano oblikovala usode ljudi«. To pa je prav tisto, kar je bilo Šubicu pisano na kožo, saj je likovno pripoved pre-

pričljivo zgradil s čistimi potezami črte v slikovni prostor tako, da je nevsiljivo poudaril značaj na obrazih upodobljenih junakov na večini izmed petindvajsetih ilustracij (ob šestinosemdesetih kratkih zgodbah). Ovitek knjige je dvostranska idilična ilustracija v preprosti zaobljenosti glavnega motiva (hiše na kmetiji) in preprosti figuri kot simbol kmečkega življenja, kar je dosegel z omejeno barvno paletto, a žametnostjo gvaša.

Čeprav je bil sprejemljivejši za odrasle bralce z likovno predizobrazbo, se je kot izrazito pripoveden ilustrator partizanske tematike uveljavil tudi z ilustracijami za najmlajše, kot so (ustvarjene v tehniki gvaša) na primer v slikanici *Dolga pot* (Partizanska knjiga, Lastovke, 1973) pisateljice Kristine Brenkove (1911–2009), s katero je kasneje pri založbi Mladinska knjiga vzpostavljala temelje knjižne ilustracije za otroke, ali v slikanici *Povest o muli, ki je rešila partizane* (Partizanska knjiga, Lastovke, 1976) pisatelja in pesnika Toneta Seliškarja (1900–1969). Obe slikanici z mehкими platnicami sta ilustrirani s šestnajstimi barvnimi podobami v mehki tehniki gvaša preprosto, skoraj idilično. Prvo spremljajo metulji in cvetje ter spokojni obrazi, ko v spominski črtici mama pripoveduje sinu Andreju, tretješolcu, o reševanju njegovega ranjenega strica Štefana med vojno, in z neko milino vpleta pomladno brstenje v pripoved o sposojenem vozu, v katerem je skrivala brata, o nasmehu nemškemu oficirju, čeprav se ga je bala in so bili okrog sovražniki, da jo je spreletaval srh po hrbtu, še domobranskega vojaka, ki se je nepričakovano povzpел na voz na najdaljši in najtežji poti njenega življenja, je imenovala vojaček. Tudi druga jasno slika pripoved o tem, kako je mula Srna obkoljeno četo partizanov čudežno peljala na varno, ker je uganjala tak hrušč, da so se fašisti razbežali, partizani pa skozi vrzel v sovražnikovem obroču zbežali na drugo stran hriba.

K tematiki NOB se je Ive Šubic nenehno vračal in jo prav tako kot skozi slike, mozaike, grafike in freske izpovedoval tudi preko številnih knjižnih ilustracij. Skozi simbolno govorico je poudarjal pomen strašne izkušnje vojne in resničnega tovarištva. Vsekakor to velja za knjigo *Uporne Dražgoše* (Borec, Kurirčkova zgodovinska slikanica, 1978) pisatelja Iva Zormanca (1926–2009), za katero je Šubic ustvaril stilizirane ilustracije v gvašu. Podobe partizanov niso idealizirane, prepričljivo so prikazani v svojih kmečkih opravah in z orožjem ter z vsako pozo (v zasneženi pokrajini) kažejo pripravljenost na boj. Tudi v slikanici *Pravljice o Vanču*⁷ (Partizanska knjiga, Lastovke, 1983) pisatelja in dramatika Ivana Potrča (1913–1993) je pokrajina stilizirana, toliko bolj osebno vživetje pa ponujajo barvne ilustracije v gvašu, na katerih je upodobljen glavni junak Vanč.

Zadnje ilustracije za mlade bralce v knjigi *Mančine lovske dogodivščine* (Prešernova družba, 1989) pisatelja, publicista in politika Franca Šetince (1929–2016) je ustvaril z ogljem in perorisbo, stilno pa se je vrnil k realistični upodobitvi divjih živali.

Epilog. Ilustratorski opus Iveta Šubica je obsežen in za razvoj te pomembne likovne zvrsti na Slovenskem pomemben.⁸ V predvojnem obdobju je bil usmerjen

7 Slikanica *Pravljice o Vanču* je pri založbi Partizanska knjiga prvič izšla že leta 1973 – v drobni slikanici z mehкими platnicami.

8 Z ilustracijami Iveta Šubica (ustvaril jih je okoli 1500) je izšlo 96 knjig, od tega pri Mladinski knjigi več kot petdeset. Izhajale so tudi pri drugih slovenskih založbah: Borec, Cankarjeva založba, Državna založba Slovenije, Kmečka knjiga, Obzorja, Partizanska knjiga in Prešernova družba. Mnoge so prevedene izšle tudi v tujini.

v ekspresivno čustveno poudarjeno upodabljanje, kar je prikazoval s poudarjenimi gestami nastopajočih figur. V prvem povojnem obdobju je ob študiju nadaljeval z intenzivnim ilustriranjem knjig in revij ter naslednja desetletja veliko ustvarjal za mlade bralce. Deloval je tako na področju domišljijske kot poljudnoznanstvene ilustracije, sprva večinoma v črno-beli tehniki perorisbe, kasneje pa se je v barvnih ilustracijah posluževal tehnike gvaša. Realizem zgodnjih ilustracij se je kmalu umaknil postopni graditvi drugače videnega sveta, stoičnega, nerodno oglatega in kot zemlja trdega.

Ivan Mitrevski

Ilustratorski, stripovski in pisateljski pristopi Ivana Mitrevskega⁹ so razmišljujoči, polni presenečenj, preobratov in domislic, ki nenehno vabijo k ponovnemu vizualnemu branju, raziskovanju in odkrivanju zanj tipičnega humorja. Od malih nog je zaljubljen v ilustracije in stripe. »Svoje bralce bi rad navdušil za branje. Rad bi razvnel njihovo domišljijo in jih spodbudil k razmišljanju. Obenem bi jih rad tudi nasmejal. Občasno mi to celo uspe. Veselim se novih izzivov.«¹⁰ Mlade rad navdušuje za odkrivanje tovrstne umetnosti tudi drugače. Vsako leto v Mladinskem centru Kotlovnica v Kamniku vodi delavnice ilustracije in stripa, kjer poskuša predvsem mlade (ki naj bi imeli več kot dvanajst let) naučiti pripovedovanja s podobo. Da pa je še posebej naklonjeno prisluhniti v zelo smešnem stripu tudi svojima dvema hčerkama, kažejo humorne anekdote iz njihovega družinskega življenja. Knjigo *Mala Nadja in še manjša Barbara* (Samozaložba, 2014) sestavljajo drobni stripi, ob izpostavljenem naslovu sestavljeni iz petih sličic z besedilom v oblačkih. Sicer pa veliko časa porabi za skiciranje in domišljanje, veliko manj za barvanje z večinoma živimi osnovnimi barvami. Številne humorne domislice so najpogostejša osnovna nota njegovih izrisov, vendar vedno z globino, ki ne zaobide širšega pogleda in večsmernih povezav.

Otrokom in mladini svojevrstno angažirano predstavlja (med drugim tudi) okoljevarstvene probleme, ne da bi bil pri tem zgolj šolsko poučen ali pokroviteljski. Večina knjig za mladino na to temo (»Kaj lahko storim za okolje«, »10 navad za lepše okolje« in podobno) je polna nasvetov, kaj lahko mladi naredijo za okolje, kako naj spremenijo svoje navade, da bodo bolj okoljevarstveno ozaveščeni. Do mladih pa si Mitrevski prizadeva biti bolj pošten, po njegovem samo potrošniške navade ne bodo spremenile sveta, saj skupnih problemov enostavno ni mogoče reševati (zgolj) osebno. Ker ve, da onesnaževanje ni posledica malomarnosti posameznikov, ampak je predvsem rezultat prepleta politične in gospodarske moči, na kar v mnogih svojih delih tudi opozarja. Zato v avtorskih stripih na primeren način izpostavlja tudi probleme vse bolj razraščajoče se potrošniške družbe in osebne odgovornosti znotraj nje ter tako najmlajšim bralcem daje osnove za prve korake v družbeno kritično misel.

⁹ Ivan Mitrevski se je rodil 25. maja 1979 v Ljubljani. Leta 2006 je zaključil študij filozofije in sociologije kulture na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Med študijem je začel objavljati svoje ilustracije in stripe v raznih revijah. V tem času je postal del uredništva revije Stripburger, kasneje je bil tudi njen glavni urednik (2002–2006). Posebej rad ilustrira slikanice, izobraževalno literaturo in stripe. S svojimi ilustracijami je doslej obogatil preko trideset knjig, od tega je šest stripov, za katere (razen enega) je napisal tudi besedilo. Živi in ustvarja v Kamniku.

¹⁰ Ivan Mitrevski: <https://ivanmitrevski.com/>

Današnji čas je precej naklonjen stripu – deveti umetnosti – v slovenskih muzejih, kar je nakazala že razstava *Stripovsko desetletje*.¹¹ Strip je v zadnjem obdobju vidneje prodril tako v muzeje kot v šolske učbenike, brošure in zloženke, pri čemer ima zadnja leta veliko zaslug tudi Ivan Mitrevski. Poleg tega, da se je uveljavil predvsem z deli za otroke in mladino, je Mitrevski tudi pisatelj in stripar, ki se poleg okoljevarstvene sočutno loteva tudi resnejše socialne tematike. Njegov strip *Nevidna življenja* (Samozaložba, 2023) obravnava različne zgodbe o kršenju delavskih pravic, o izgorelosti, o diskriminaciji in poškodbah na delovnem mestu ter številnih drugih težavah delavk in delavcev pri nas. Mitrevski, ki je nekaj časa z Delavsko svetovalnico sodeloval kot prostovoljec in tedne in mesece sedel tam in poslušal težave ljudi, je v stripu zbral in ilustriral več kot sto teh zgodb: v Delavsko svetovalnico se namreč vsak dan po pomoč zatečejo številne delavke in delavci, ki se pri svojem delu soočajo s kršenjem pravic. Ker je tudi sam iz delavske družine, prizadeto opazuje, govori, dokumentira ter piše in riše o tem, kaj vse se dogaja na deloviščih in kaj vse ljudje doživljajo pri opravljanju svojega poklica. Strip opozarja na epidemijo prekarnosti, ki pa ni težava posameznika, temveč družbe, ter kot takšna zahteva družbene rešitve. Čeprav imajo mnoge od teh zgodb tragičen priokus, avtor vanje obenem vnaša svoje značilno humorne prijeme.

Besedilo za slikanico *O petelinu, ki je hotel znesti jajce* (Epistola, 2011) je napisala Mojiceja Podgoršek, glavno vlogo pa ima strašansko domišljav petelin Pepin, ki živi v kokošnjaku sredi vasi. Ošabno se sprehaja po kmetiji in kar naprej preganja kokoši in jih ščipa v peruti. Nekega dne ga pri tem početju zaloti gospodarica, ki mu zabiča, naj jih pusti pri miru, ker drugače ne bodo mogle znesti jajc. Njemu se to ne zdi nič posebnega, še sam poskuša, a mu seveda ne gre. Njegova domišljavost tako izpuhti, kokoške mu za izkazano pozornost podarijo jajce in ga s tem razveselijo. Slikanica je namenjena predvsem otrokom, ki imajo težave pri branju sičnikov: v zgodbi so samostalniki zapisani z manjkajočimi sičniki, ki naj jih mladi bralci poiščejo sami (ali pa rešitve poiščejo na jajcih, ki so na vsaki strani naslikana pod besedilom). Ilustracije Ivana Mitrevskega so zelo nazorne: okolje predstavlja jo idilične hiške in drevesca na mehko zaobljenih gričih, kjer so v ozadju senene kopice in podoba obrane vinske trte, v ospredju pa kurnik, plot, prijazne kokoške, celo raca in konj, ter seveda pisan, vzvišeno stoječ petelin. Slikanica kot celota je primerna za otroke v predbralnem in zgodnjem bralnem obdobju, saj ob prijaznih podobah spodbuja domišljijo in govor ter vključuje otrokovo aktivnost. Slikanica *Kokošja šola* (Epistola, 2014), ki sta jo pisateljica in ilustrator prav tako skupaj ustvarila, prikazuje dogajanje v kokošji šoli, ki jo vodi stroga učiteljica Puhla. Zgodbice so morda najbolj namenjene otrokom, ki se v šoli dolgočasijo, in učiteljem, ki jim je življenje v veselje. Ilustracije so dinamične, čeprav je dogajalni prostor samo šolska učilnica, a so bistveni povedni elementi toliko bolj atraktivno predstavljeni. Ilustracije stiliziranih kokoši z atributi, ki spadajo v učilnico (pisalne mize, svinčniki, poučne slike na stenah ...), postanejo majhna prizorišča, ki spodbujajo k razmišljanju o medsebojnih odnosih.

11 Kaja Avberšek: *Stripovsko desetletje – strip v Sloveniji 2006–2016*, Galerija sodobne umetnosti, Celje, 10. 3.–7. 5. 2017, katalog, Zavod Celeia Celje, Center sodobnih umetnosti; Ljubljana: Forum, 2017.

Kratek čas je delal tudi za tuje naročnike. Prvi tak primer je zabavna knjižica o vitezhih *The Knight's Handbook / Viteški priročnik* (Oxford University Press, Anglija, 2014), ki jo je v stripovski maniri ustvaril po besedilu Claire Llewellyn, angleške pisateljice za otroke. Mednarodna serija Cambridge Reading Adventures¹² mladim bralcem pomaga na poti k neodvisnemu, samozavestnemu branju. V tej seriji je izšla slikanica *A House for Snail / Hiša za polža* (Cambridge University Press, Anglija, 2016), ki jo je ob besedilu priljubljene angleške pisateljice Vivian French ilustriral Ivan Mitrevski za zbirko Yellow Band. Knjige Yellow Band vključujejo daljše zaplete zgodb, ki podpirajo razvoj veščin sklepanja. Čeprav je večji poudarek te zbirke na razumevanju besedila, tudi ilustracije pripomorejo k lažjemu prikazu pomena. Mladi bralci se ob ilustracijah, ki omogočajo bolj dramatičen učinek, lažje vključujejo v obsežnejše besedilo in iščejo odgovore, na primer, kje vse polž lahko živi. Stilizirana podoba polža v poenostavljeno prikazani okolici že nakazuje značilnosti ilustratorjevega nadaljnega ustvarjanja.

Sadovi sodelovanja pisatelja Žiga X. Gombača in ilustratorja Ivana Mitrevskega so se od leta 2012 v petih letih bogato namnožili. Glavna junakinja ilustriranih knjig, ki jih je v mehki vezavi izdal in založil Narodni muzej Slovenije¹³, je Živa (*Živa iz muzeja*, kot se glasi njeno polno ime, in naslov zbirke, v kateri je izšlo pet knjig): če se ta nenavadno živahna punca dotakne kakšnega predmeta, jo ta odpelje naravnost v zgodovinsko obdobje, v katerem je bil narejen. Tam spozna starodavne ljudi, njihove običaje in navade. In ko je ravno tam, jim običajno pomaga rešiti zaplet ali spor, ki jim greni življenje. V prostem času rada žvižga in strelja s fračo, ampak nikoli v žive tarče; vse to je za Mitrevskega prava ilustratorska poslastica. Humoren pristop in od knjige do knjige vse bolj domišljijso stilizirane figure so za mlade obiskovalce muzejskih zakladov odlični vodnik na potepu po starodavnih najdbah.

Prva ilustrirana knjiga *Živa in Prabled* (Narodni muzej Slovenije, 2012) na 53 straneh z ilustracijami prikazuje zgodbo o tem, da so ob Blejskem jezeru našli izjemno pomemben, vreden zlati predmet. Tako se Živa ob dotiku zlatega našivka (najstarejšega zlatega predmeta, najdenega na območju Slovenije) znajde daleč nazaj v prazgodovini, v bronasti dobi ob Blejskem jezeru, v katerem nazorno spoznava življenje in delo takratnih praprebivalcev. Knjiga *Živa, vitez in zmaj* (Narodni muzej Slovenije, 2013) na 60 straneh z ilustracijami opisuje viteški turnir, ki ga na gradu Kamen gosti vitez Gašper Lamberger. Pred ljubosumnimi visokimi gosti, ki vitezu Gašperju zavidajo tudi njegovo iskreno ljubezen do brhke plemkinje Traute Konkretne, ga brani Živa, ki je tokrat prevzela vlogo njegovega oprode. V sre-

12 *Cambridge Reading Adventures* je serija vodenega branja Primary s široko paleto leposlovnih in neumetnostnih besedil, ustvarjenih v sodelovanju z Mednarodnim centrom za pismenost (IOE) Inštituta za izobraževanje UCL. Ta serija, ki izhaja od leta 2000, je namenjena otrokom, ki jih ne glede na njihovo jezikovno ozadje popelje v neodvisnega bralca, ki se lahko vključi v širši učni načrt.

13 »Ob Narodnem muzeju je strip doma tudi v muzeju, s katerim si deli Rudolfinum – v Prirodoslovnem muzeju je v okviru zbirke Leonora pripoveduje prisoten strip Mateja De Cecca –, predvsem pa v Mestnem muzeju Ljubljana, kjer so stripi dopolnili podobe starih Emoncev na razstavi 2000 let Emone, zatem pa so v tem muzeju na temo življenja v Ljubljani med drugo svetovno vojno ob 70. obletnici konca te morije izdali didaktični album kustosa Blaža Vurnika in risarja Zorana Smiljanica *Spomini in sanje Kristine B.*« Vojko Urbančič: *Muzealci cenijo najstnice – Zgodovina Slovenije v stripu: Duhovito potovanje v preteklost* scenarista Žige X. Gombača in risarja Ivana Mitrevskega, Delo, kultura, 17. 5. 2017. <https://old.delo.si/kultura/knjiga/muzealci-cenijo-najstnice.html>

dnjem veku se znajde ob dotiku viteškega meča (hrani ga Narodni muzej Slovenije). Knjiga *Živa in skrivnost mumije* (Narodni muzej Slovenije, 2014) na 56 straneh z ilustracijami se dogaja v času, ko se bo predstavil novi faraon. Živa se po naključju dotakne sarkofaga egipčanske mumije v Narodnem muzeju in že se znajde sredi dvornih spletk v času faraona Taharke v starem Egiptu. Pred veličastnim Amonovim templjem se zbirajo ljudje, sočasno se v templju godijo vrhunske zgodovinske spletke. Nepridiprava Nahuher in Krokomama bi rada z zvijačo zavládala namesto mladega Taharke, edinega pravega naslednika preminulega faraona. A glej, no glej, v Karnaku se je znašla tudi Živa, ki tam spozna mačkona Muta, s katerim sta na poti k še eni nepozabni dogodivščini. Zanimivo je, da je prav najtanjša knjiga *Živa in antični rojstni dan* (Narodni muzej Slovenije, 2015) na 23 straneh z ilustracijami prejela znak zlata hruška. Zgodba se začne s pogledom na spomenik bronastega Emonca, ki rahlo zasanjano in s komaj opaznim nasmeškom zre v naš vsakdan, Živa pa prek njega spoznava družinsko in družabno življenje v rimski Emoni. Kot da bronasti mož (kip Emonskega meščana hrani Narodni muzej Slovenije) ve, da lahko odmev nekaterih naših dejanj, predvsem tistih srčnih, zadoni tudi čez stoletja – da se nas dotakne in nas navdihne. Peta knjiga *Živa in stiška kneginja* (Narodni muzej Slovenije, 2014) na 52 straneh z ilustracijami se godi v železnodobnem času nad Stično. Poglavar tamkajšnjega mesta ženi svojo hčer Viro, vsi želijo njo in njeno bogastvo, čemur Vita nasprotuje. Na pomoč ji priskočita Živa in prikupni izdelovalec situl Svit. Mladi bralci izvedo, kaj je železna doba, zakaj je to obdobje tako pomembno za naše kraje, kako so takrat živeli in zakaj so Hajmonca Jako njegovi kolegi pošteno premikastili. Skratka, reševanje ljubezenskih težav mlade kneginje je skrajno napeto! V vseh petih knjigah ilustracije same s številnimi podobami in skrivnostnimi risbami glavne junakinje Žive in njenih peripetij odpirajo domišljijo ter spodbujajo radovednost, da mladi bralec nestrpno obrača stran za stranjo in vsakič znova navdušeno vstopa v naslednji prizor. Zbirka je na prvi pogled hibridna, saj se v njej besedilo prepleta tako z ilustracijami kot s stripovskimi elementi.

Avtorski tandem¹⁴ – scenarist Žiga X. Gombač in risar Ivan Mitrevski – je ustvaril prijazno oblikovan osemdeset stranski album *Zgodovina Slovenije v stripu*¹⁵ (Miš, 2017). Glavna junakinja tega didaktičnega stripa je znova živahna osnovnošolka Živa, ki je dobila ime po staroslovanski boginji življenja, ljubezni in plodnosti. V knjigi so zbrane kratke, nepovezane zgodbe o zgodovinskih predmetih, najdenih na področju Slovenije in razstavljenih v Narodnem muzeju Slovenije. Kot kratki stripi so zgodbe od leta 2012 do 2016 najprej izhajale v mladinski reviji *National Geographic Junior*. V sedemintridesetih dvostranskih epizodah se razgrinja zgodovina naših prednikov, vendar ne v zgodovinskem časovnem zaporedju. Prikazan je zgoščen pregled dogajanja na slovenskem ozemlju od neandertalske piščali izpred 60 tisoč let do slovenskih kovanih tolarjev iz časa osamosvojitve, od koliščarjev na ljubljanskem barju in prihoda Slovanov v naše kraje do viteških turnirjev, od antike do prve svetovne vojne s soško fronto in zgodnjega 20. stoletja – in tako

14 Žiga X. Gombač in Ivan Mitrevski sta skupaj ustvarila še: *Vitez Miha iz Lendave* (Simbol, 2011), *Dnevnik legionarja Primusa ali Kako je nastalo mesto Ptuj* (Simbol, 2011), *Tisa reši svet ali Kako deluje radio* (RTV Slovenija, 2012), *Primer Gala Matrice ali Kako deluje televizija* (RTV Slovenija, 2012), *Skrivnosti mladih levov* (Miš, 2014), *Dan, ko je izginil Ljubljanski grad: stripovski hip-hop po zmajskograjski zgodovini* (Javni zavod Ljubljanski grad, 2014) in slikanico *Moja abeceda* (Miš, 2018).

15 Knjiga je prejela znak za kakovost otroških in mladinskih knjig zlata hruška.

naprej. Med potovanjem po različnih časovnih obdobjih pa se dogajanje v stripu ves čas navezuje tudi na sodobnost in na aktualne družbene težave. V stripu so predstavljeni dejanski eksponati iz Narodnega muzeja. Da pa serija ne bi bila zgolj poučna, ampak tudi zabavna, poskrbi simpatični častihlepni lump in barabin Razpoka, ki v časovnem stroju zasleduje prebrisano najstnico Živo. Nastopač z dolgim kljukastim in špičastim nosom hoče vsakemu obdobju vtisniti svoj pečat in pri tem tudi bogato zaslužiti, vendar na koncu vedno potegne krajši konec. Kljub karakterju zlobneža in pohlepneža pa je v stripu poleg Žive kot nenehno provokativen antijunak v središču¹⁶ pozornosti.

Šesti skupni knjigi se pozna, da sta avtorja že dolgoletni tandem, besede, črte in barve so sorazmerno razporejene, ideje prepletene in prikazane skoraj tako, kot bi šlo za avtorski strip. »Strip je risan s peresom in tušem z enodebelinsko linijo, ki jo Mitrevski ob levem obrisnem robu še potencira, s čimer dobi bralec pri splošeni risbi svojevrsten privid volumna, obogatenege še z živahnim, a nikakor kričavim digitalnim kolorjem. Stilizirane figure, risane izključno iz profila, se redko kdaj nahajajo v trodimenzionalnem prostoru, večinoma so v slogu češkega ilustratorja Josefa Lade postavljene na spodnji okvir slike.«¹⁷ Vsaka epizoda ima na začetku večjo uvodno podobo, ki predstavi muzejski razstavni predmet (pogosto kot fotografijo), dopolnjen z obširnejšim besedilom. Nato se začne dogajanje, ki ga ob primerno zreduciranem besedilu v oblačkih začinijo skrajno poenostavljeni, karikirano izrisani liki, ki so ne glede na različne poze dosledno izrisani s poudarjeno karakternimi značilnostmi. Kar naprej renčeči in režeči se plešasti možakar Razpoka, ki nima nobenega občutka za varovanje kulturne dediščine in še manj za higieno, ostaja v vseh epizodah atraktivna ‚zvezda‘ stripa, ki ohranja dinamičnost pripovedi. Ob ostarelem negativnem junaku, ki s svojimi pozami dobesečno zapolnjuje slikovni prostor sličic, se zdi podobica Žive ob njem sicer drobna, a s srditimi očmi in jeznimi usteci, ki ju Mitrevski minimalistično izriše le s črticami in pikami, večinoma obvladuje situacijo.

Idejo, da bi na satiričen način napisala *Skrivno zgodovino Slovenije – Od Jazona do Ivana in še naprej* (Umetniško ustvarjanje, 2021), je dobil ameriški umetnostni zgodovinar, profesor in romanopisec Noah Charney, ki že vrsto let živi v Sloveniji. Kmalu sta jo kot čisto izmišljotino začela razvijati skupaj s pisateljem Mihom Mazzinijem in nato k sodelovanju pritegnila še Ivana Mitrevskega. Pisatelja in publicista sta se osredinila na značaj naroda in se v knjigi s pomočjo povsem pasivne boginje Slave sprehodila skozi izbrana poglavja slovenske zgodovine, povezana z znanimi osebnostmi in liki. Grobe osnutke poglavij je napisal Charney,

16 »Ni naključje, da posebno pri humorističnih stripih negativni lik neredko potisne v senco osrednjega junaka in sam postane ključna osebnost stripa. Najbolj značilen primer je Iznogud scenarista Reneja Goscinnyja in risarja Jeana Tabaryja, ki se je prvič pojavil leta 1962 v seriji z naslovom *Les aventures du Calife Haroun el Poussah*. Energični zlobni vezir, ki hoče na vsak način in za vsako ceno postati kalif namesto kalifa, si je že v prvih epizodah pridobil simpatije bralcev in čeprav mu na kalifovskem prestolu nikoli ne uspe zamenjati dobrega, a naivnega, debelega in lenega Haruna al Pusaha, pa se mu posreči izrinuti glavnega junaka iz naslova, ki se poslej imenuje po njem, *Les aventures du grand vizir Iznogoud*. Še prej, leta 1958, se je podobno zgodilo z mornarsko pustolovščino Marcela Remacla *Les aventures du vieux Nick*, kjer sta starega morskega volka Nicka in harpunarja Sebastiana, sicer simpatična, a precej sterilna lika zamenjala nerojeni in ne ravno najbolj bister gusar Črna brada in njegov dominantni dedek, s čimer se je serija preimenovala v *Le vieux Nick et Barbe-Noire*.« Iztok Sitar: Dr. Wertham je imel prav – Žiga X. Gombač & Ivan Mitrevski, *Zgodovina Slovenije v stripu*, kritika, LUD Literatura, 27. 7. 2017.

17 Prav tam.

Mazzini jih je prevedel v slovenščino in izpilil ter dodal kar nekaj zgodovinskega konteksta, saj so le tako lahko satirični elementi zares razumljivo zaživel. Njune zgodbe je v svoji značilni maniri ilustrativno odlično dopolnil Mitrevski in dodal še namizno igro, ki je tudi zelo zabavna. Knjiga je z duhovitimi črno-belimi ilustracijami (z izjemno svobodno vehementno risbo, kjer ne manjka čačk in hipnih domislic) zelo bogata in na prvi pogled se zdi, da gre za slikanico za otroke, a v resnici je to slikanica za starejšo mladino oziroma celo bolj za odrasle bralce, saj je treba imeti kar nekaj zgodovinskega predznanja za razumevanje vsebine. Rumena naslovnica, na kateri so prikazani z rjavimi hitropoteznimi risbami nekateri glavni junaki zgodb, je skupaj z izstopajoče belimi črkami naslova, ki lebdečo množico likov umirjajo, dovolj zabavno atraktivna¹⁸, da se kar sama ponuja v branje.

Pri avtorski knjigi stripov *Žanov super mega fantastični potep po zgodovini Slovenije* (Samozaložba, 2021) je bil Mitrevski ilustrator, pisec besedila in založnik. Njegova zbirka kratkih stripov o pomembnih in manj pomembnih epizodah iz zgodovine Slovenije – od pradavnine do polpretekle zgodovine – je namenjena otrokom od druge triade dalje. Naslov knjige kaže, da ne gre za neko sistematično kronološko ali celo z zemljevidi za potep po Sloveniji ustvarjeno knjigo, temveč mladi bralec duhovito zastavljenega stripa skače po različnih krajih – glede na najdene predmete iz slovenskih muzejev (Mestni muzej Ljubljana, Prirodoslovni muzej, Slovenski etnografski muzej, Medobčinski muzej Kamnik ...), ki pa javnosti večinoma niso najbolj znani. Poleg predmetov nacionalnega pomena so namreč precej upoštevani tudi predmeti zgodovinsko lokalno značilne in pomembne kulturno-zgodovinske dediščine. V knjigo je zato (poleg ene galerije) vključenih kar šestnajst slovenskih muzejev, ki so na koncu knjige pod naslovom *Sodelujoči muzeji* tako z besedami kot s stvarno poljudnoznanstveno ilustracijo tudi predstavljeni. Tokrat je v knjigi glavni junak Žan, mali rjavolasi Živin bratranec (če spomnimo na ilustratorjeve knjige z Žigo X. Gombačem), ki prevzame njeno značilnost: tudi on v času potuje tako, da se dotika pomembnih zgodovinskih predmetov. Žanov veliki nasprotnik je lastnik časovnega stroja in kradljivec artefaktov Razhudnik, ki kot glavni negativni junak tudi s svojo atraktivno pojavo in režečim izrazom na obrazu nenehno skrbi za dramatičnost pripovedi. Že (tipografsko duhoviti barvni) naslovi posameznih zaključenih stripov so prav posrečeni: *Prešeren u bajt!*, *Brkati podpisatelj* (Cankar), *Kamenodobi pikaso*, *Založnik dolžnik* (Valvasor), *Huda Kobilica* (Ivana Kobilca), *Zvit Skit* (strip o starejši železni dobi, *ko so po naših krajih kolovratila mnoga ljudstva, med njimi tudi strašni Skiti*) in tako naprej. V tako atraktivno šaljivo zasnovanem avtorskem stripu o slovenski zgodovini se mladi radovedneži seznanjajo s pomembnimi zgodovinskimi, literarnimi in likovnimi osebnostmi, s pustnimi šegami, čebeljimi panji, kamniškimi majolikami, cehovsko blagajno in še z mnogočem. V neenakomerno velikih okvirčkih, kompozicijsko skladno razporejenih po dveh straneh, je izpisana vsebina z velikimi, prijazno berljivimi črkami. V besedila je vpet prizanesljiv sleng, med stripovske ilustracije v okvirčkih pa fotografije, risbe, kipi, umetniške slike. Pomenljive barvno črtkane oznake na dnu strani določajo dogajalni čas. Zbirka kratkih stripov je tudi barvno premišljena: svetle, sladoleдно omiljene barve (žametno-rumene, medlo-zelene, nežno-vijolične ...) puščajo dogajanju popolno dominantnost.

18 Knjigo so kot uveljavljeni avtorji z lastno publiko uspešno izdali v samozaložbi.

Slikanica *Ne misli na slona!* (Miš, 2019) mladinske pisateljice Nine Mav Hrovat najmlajšega bralca izziva, naj ne misli na sivega, rilčastega velikana. Seveda se že po nekaj straneh, ki so v slikanici polne narisanih slonov vseh velikosti, barv in oblik, izkaže, da je naloga vse prej kot lahka. Kako so psihologi vsiljive misli sprva raziskovali ob primeru polarnega medveda, v predgovoru slikanice razloži pediatriinja Tina Bregant, kar logično pomeni, da naj bi najmlajši bralci prve triade slikanico ‚brali‘ in podoživljali skupaj z odraslimi. Vsebina izhaja iz znanega psihološkega poskusa o roza slonu, na katerega naj ne bi mislili. Ampak kaj, ko se zgodi točno to! Pisateljica je slikanici namenila le nekaj stavkov, a prisrčno hudomušnih. Je pa zato ilustrator, ki je na šestnajstih dvostranskih ilustracijah upodobil ogromnega sivega slona, pa roza, karirastega, pikčastega in pisanega slona vseh vzorcev in barv, poleg tega pa še slonjo družino s kopico mladičev, toliko bolj temeljit. Ni pozabil niti na dvostranski izziv, kjer slona sploh ni, saj je ob pisateljičinem stavku *Preženi misel na slona* pustil obe strani prazni, sivi, saj so (vemo) navadno neprijetne misli take brezosebne barve. Slikanico na štiridesetih straneh večinoma spremljajo svetle, sočne in atraktivno žive barve. Poenostavljene ilustracije (ki pa se ne odrekajo ilustratorjevim značilnim režečim izrazom z izrazito zobatimi čeljustmi) so predimenzionirane, ponekod je komaj dovolj prostora za cel slonji portret, nekje druge še detajl komaj najde prostor. Ilustratorjeva besedilca so vedno kratka sporočila, nameščena v svetlih, enako velikih oblačkih, ravno pravih za dojemljivost najmlajših bralcev, ki jim je slikanica (kljub sporočilni zahtevnosti) namenjena.

Precej logično slikanici o slonu, na katerega naj se ne misli, sledi slikanica o slonu, ki mladega bralca – prav nasprotno! – spodbuja k iskanju te s podobami Ivana Mitrevskega simpatične živali, ki je znova glavna junakinja slikanice. Slikanica *En, dva, tri – slon!* (Miš, 2019) istih dveh avtorjev – pisateljice in ilustratorja – je pravzaprav igroknjiga, v kateri slon najde kar nekaj bolj ali manj odbitih in uspešnih skrivališč, čisto na koncu tudi enega, na katerega prav gotovo ne bi pomislili! Saj, le kdo bi si mislil, da bi tako velikega slona iskal v mišji luknji?! Ampak, kot je v živobarvni knjigi že takoj na začetku jasno zapisano, so s svojo domišljijo za navdih pri nastajanju knjige za izbor skrivališč poskrbeli otroci Vrta Domžale, kar je obema avtorjema nedvomno olajšalo zadano nalogo. Pisateljica je slonu pridružila še miško, ki ga vneto išče, ilustrator pa je nato obema pridružil še manjšo živalsko družbo, ki se prav tako igra skrivalnice in vse skupaj napravi še bolj zabavno in živahno.

Še ena odlično usklajena dvojica v različnih literarnih in poljudnoznanstvenih delih za otroke in mladino sta Tina Bilban¹⁹ in Ivan Mitrevski, ki mu je pri skupnem ustvarjanju nedvomno v pomoč znanje, ki si ga je pridobil pri študiju filozofije. Knjiga *50 abstraktnih izumov* Tine Bilban z ilustracijami Ivana Mitrevskega je leta 2017 izšla pri založbi Miš: uredila jo je Gaja Kos, oblikovala pa Ivan Mitrevski

19 Dr. Tina Bilban je raziskovalka, literarna kritičarka, urednica, prevajalka in avtorica, ki znanstveno razmišlja o stičiščih filozofije, literature in sodobne znanosti. V svojem doktorskem delu (Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2009) je raziskovala Filozofske in fizikalne teorije časa in njihovo aplikacijo na sodobno literaturo. Ukvarja se s filozofskim premislekom sodobne znanosti, predvsem s problematiko predstavljanja znanosti v literaturi za otroke in mladino. Deluje v Mednarodni zvezi za mladinsko književnost – IBBY. Piše in ustvarja knjige za mlade in odrasle bralce. Je članica uredniškega odbora revije *Otrok in knjiga*.

Ive Šubic: ilustracije iz knjige *Dolga pot* (Kristina Brenk), gvaš, Borec, 1963.

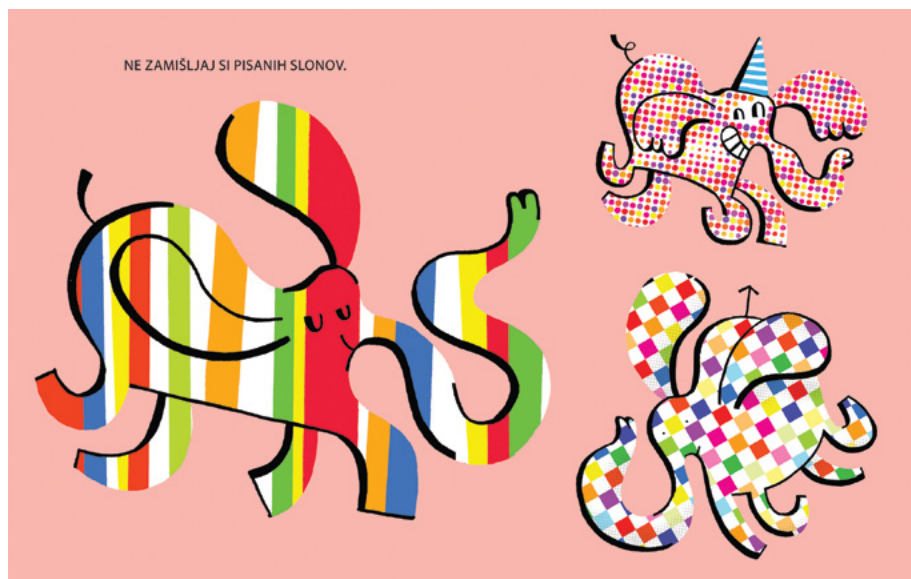
Ive Šubic: ilustracija iz knjige *Mladost v džungli* (Dhan Gopal Mukerji), gvaš, Mladinska knjiga, 1969.

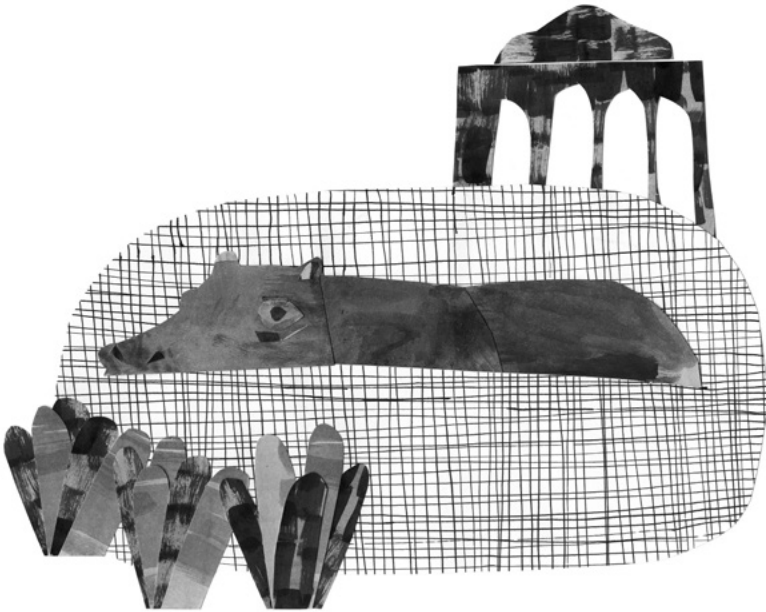
Ive Šubic: ilustracija iz knjige *Martin Krpan* (Fran Levstik), gvaš, Mladinska knjiga, 1964.

Ivan Mitrevski: detajl avtorskega stripa iz slikanice *Rdeča raketa in zeleni planet*, mešana tehnika, 28,5 cm × 20 cm, Samozaložba, 2022.

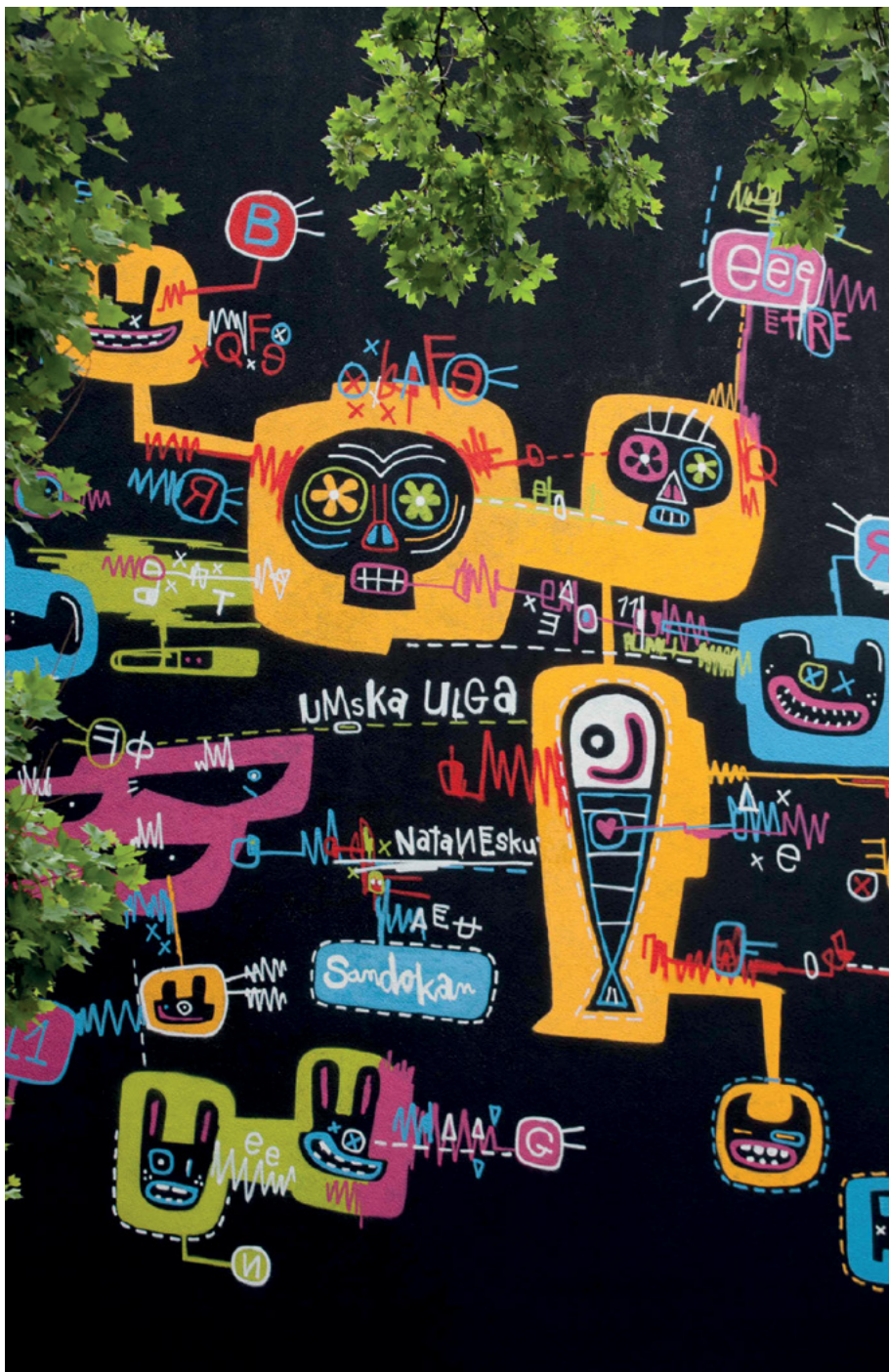
Ivan Mitrevski: ilustracija iz slikanice *Ne misli na slona* (Nina Mav Hrovat), mešana tehnika, 21 cm × 27 cm, Miš, 2019.

Ana Maraž: ilustracija iz knjige *Kako dolg je čas* (Mate Dolenc), kolaž in perorisba, 21 cm × 29,7 cm, Beletrina, 2019.

Ana Maraž: ilustracija iz slikanice *Protideževna juha* (Majda Koren), kolaž in digitalna ilustracija, 27 cm × 42,8 cm, KUD Sodobnost International, 2023.

Natan Esku: *Kino Šiška*, sprej in akril na fasadi, dolžina cca 12 m × višina cca 8 m, 2013. Foto: Natan Esku.

in Žiga Valetič. Prejela je znak zlata hruška in v kategoriji poljudne knjige nagrado za najbolj oblikovano knjigo 33. Slovenskega knjižnega sejma (2017). V knjigi se avtorica ukvarja s petdesetimi temeljnimi abstraktnimi izumi, ki so navadno samoumevni in se z njimi redko ukvarjamo, so pa ključni za naše razumevanje sveta. Zato je skušala v knjigi čim bolj enostavno razložiti njihov razvoj in pomen v različnih kontekstih. Za nalogo si je zadala, da petdeset abstraktnih izumov opiše in na čim bolj enostaven način razloži mladim bralcem na prehodu iz osnovne šole med srednješolce. A kako naj ilustrator te abstraktne termine za najstnike ilustrira? Kako naj upodobi *bistvo, demokracijo, zavest, naključje, informacijo, srečo, človeka, življenje, smrt, koncept* ... in štirideset drugih tovrstnih abstraktnih pojmov? Dejstvo je, da je ilustriranje take poljudnoznanstvene knjige izjemno zahtevno. V knjigi, ki ima preko dvesto strani, je množica ilustratorjevih podob: 22 je barvnih celostranskih ilustracij, mnoge druge kolorirane risbe, marsikatera opremljene tudi s komentarji v oblačkih ali kar tako lebdečih na straneh, pa se ob tem ritmično izmenjujejo po velikosti: 12 je celostranskih, 40 polstranskih in 55 vinjet. Na straneh 63 in 64 je Mitrevski uporabil fotografije iz Wikimedie Commons, ko je pojem *lepo* ponazoril s slikami tahitijske lepotic Paula Gaugina (1897), s podobo Mone Lise Leonarda da Vinci (1519), značilno sliko žensk mandljastih oči Amadea Modiglianija (1909), prelesto sliko Dekle z bisernim uhanom²⁰ Johanessa Vermeerja (1665) in portret slavne starogrške kurtizane Lais Korintske, ki je za svoje usluge zaračunavala visoko ceno, Hansa Holbeina ml. (1520). Zanimivo, da je fotografijo Leonardove Mone Lise Mitrevski kot prisposodbo razlago uporabil še kot vinjeto pri pojmu *informacije*. Zanj je bilo o risanju abstraktnih pojmov na strani 130 najtežje upodobiti pojem *nič*, sicer pa je ustvarjal z namenom, da s svojimi ilustracijami opremi mlade bralce s spoznanji, *ki jim bodo prišla prav v prihodnosti, za katero nihče ne ve, kakšna bo*²¹. Kdaj pa kdaj se ilustrator v svojih podobah tudi pošali, ko, recimo, v oblaček pri liku Pitagora, starogrškega filozofa in matematika, napiše *Od vseh oblik je krog najlepši. Zemlja je gotovo okrogla*. Ali pa ob avtoričini stvarni razlagi pojma *življenje* upodobi ležeči moški lik sredi gozda, ki v miru neokrnjene narave posluša le ptičje petje in si uživaško misli: *Ah, to življenje! Smrt, kot eno najbolj nepredstavljivih pojmov, brez ilustracije predstavlja črna stran, odlomek o staranju pa optimistično zaključita starostnika kot zaljubljena mladoporočenca*. Pojem *sreče* je predstavljen s stripovskima kvadratkoma, s katerima je prav duhovito podano diametralno razumevanje tega abstraktnega pojma nekoč in danes. Eden zadnjih pojmov, ki ga je Mitrevski upodobil z glavo, ki ima – paradoksalno – namesto možganov robotske nastavke s stripovskim oblačkom *Mislim, torej sem, je svobodna volja*. V času, ko umetna inteligenca človeštvu predstavlja grožnjo, je ilustrator izpostavil človeško misel v prihodnost, pri čemer se je z avtorico besedila docela uskladi, kajti z »izbiranjem dejanj zastavljamo svojo identiteto, ker se brez te ne moremo postaviti v svet, ga razumeti in delovati v njem«. Dvajseto leto zbirke *Zlata bralka, zlati*

20 Ta podoba je svoje ime pridobila šele konec 20. stoletja po velikem bisernem uhanu, ki ga nosi dekle na sliki.

21 N. Š., *Dvajseto leto zbirke Zlata bralka, zlati bralec Bralne značke* s knjigo *Kako razumeti svet - Knjig, ki jih podarijo, »ne moreš kar tako kupiti, ampak si jih moraš zaslužiti z branjem«*, knjige, MMC RTV SLO, 24. 5. 2023. <https://www.rtvlo.si/kultura/knjige/zlata-bralka-zlati-bralec-dvajset-let-zbirke-bralne-znacke-s-knjigo-kako-razumeti-svet/669335>

*bralec*²² Društva Bralne značke Slovenije je tako upravičeno pripadlo knjigi *50 abstraktnih izumov – Kako razumeti svet*. Novo izdajo knjige (Miš & Društvo Bralna značka Slovenije, zbirka Zlata bralka, zlati bralec, 2023) so prejeli vsi zlati bralci, mentorji branja ter šolske knjižnice v Sloveniji, v slovenskem zamejskem in delu zdomskega/izseljenskega prostora.

Sodelovanje Ivana Mitrevskega s Tino Bilban se je nato logično nadaljevalo ob priročniku za odrasle *Knjige na temo staranja in starosti – Didaktično gradivo ob paketu knjig* (Miš, 2018), ki sta ga pripravili s Tilko Jamnik²³. Izhajajoč iz svojega strokovnega znanja in izkušenj z delavnic, ki so potekale pod pokroviteljstvom Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, v knjigi na 42 straneh avtorici predstavljata didaktične nasvete in ideje, kako s sedmimi izbranimi knjigami odpirati dialog o staranju, kako s pomočjo literature odpirati dialog o temeljnem pojmu staranja, kako s knjigo povezati generacije, kako s slikanico nagovarjati starejše bralce in kako strokovno knjigo, namenjeno odraslim bralcem, uporabiti pri delu z najmlajšimi. Primerne ekspresivne ilustracije dejansko lahko popestrijo tudi knjige, namenjene odraslim bralcem, še posebej z obravnavanjem tako zahtevne tematike, in jih naredijo bolj privlačne.

Prva slikanica *Kaj sploh je to?*²⁴ (Miš, 2019), ki sta jo s Tino Bilban ustvarila skupaj, je na 109-ih straneh »iskrivi pojmovnik s koncepti, ki jih pogosto jemljemo za samoumevne ali si ne vzamemo časa, da bi se vanje poglobili in jih otrokom razložili v vsej njihovi polnosti«²⁵. Takoj v začetku so v ilustratorjevih duhovitih podobah z osnovnimi značajskimi lastnostmi predstavljeni glavni protagonisti, ki nastopajo v tej konceptualno domišljeni slikanici. Mali Miha je navdušen nad junakom akcijskih iger Knautom, njegova mama je precej resna znanstvenica, njegov oče je absoluten navdušenec nad športom, sestra Nataša pa rada bere in je povsem predana družbenim odgovornostim. Avtorica je nato v privlačno berljivih zgodbah za otroke druge triade razložila petindvajset različnih besed iz vsakdanjega življenja, ilustrator pa jih je duhovito ilustriral. Besedilo nadgrajujejo njegove s stripovskimi elementi domišljene in humorne ilustracije, ki so enakovreden element podobe slikanice. Ne le, da ilustrator odlično upodobi karakterje nastopajočih likov, temveč jih s svojimi duhovitimi domislicami tudi povzdigne v junake in jim z lastnim vživljanjem vanje nudi vzporedno pripoved. Slikanica mlade bralce spodbuja, naj razmislijo, kaj pomenijo besede, kot so npr. domišljija,

22 Prve knjige iz zbirke *Zlata bralka, zlati bralec* so bile podeljene devetošolcem v šolskem letu 2003/2004, kar pomeni, da je društvo dvajsetim generacijam mladih bralk in bralcev do leta 2023 podarilo 340.500 knjig. Mladih bralcev za bralno značko je okoli 140.000, trenutnih mentorjev pa samo na osnovnih šolah kar 7000. Vsako leto gre za posebno izdajo običajno že nagrajene knjige, za katere dodatni natis poskrbi društvo Bralna značka v sodelovanju z javno agencijo za knjigo RS. Projekt, ki ga že od začetka finančno podpira Telekom, pomeni največjo knjižno donacijo v zgodovini Slovenije.

23 Mag. Tilka Jamnik je profesorica francoščine in primerjalne književnosti, strokovnjakinja na področju mladinske književnosti in branja, magistra bibliotekarstva, zunanja sodelavka Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska - center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva, soavtorica beril in priročnikov za poučevanje književnosti v prvem triletnem devetletku, članica Bralnega društva Slovenije, podpredsednica Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS, predsednica Slovenske sekcije IBBY in leta 2019 prejemnica nagrade Maryann Manning Mednarodne zveze za pismenost.

24 Knjiga je prejela znak za kakovost otroških in mladinskih knjig zlata hruška.

25 Ivana Zajc, Tina Bilban: *Kaj sploh je to?*, komentar, Sodobnost, 2019. <https://www.sodobnost.com/tina-bilban-kaj-sploh-je-to-ivana-zajc/>

otrok, hrana, umazanost, smeti, begunec, mikrob, vojna, vzorec, obraz, simetrija in druge. Na koncu poglavij so navedeni še po trije naslovi knjig in filmov, ki poglobljajo razumevanje določene besede.

V drugi skupni slikanici *Kaj misliš, kdo* (Miš, 2021) ilustrator znova dokazuje, da ima zelo rad živobarvne osnovne podlage za svoje ilustracije, po katerih se junaki zvirajo, veseljačijo, hudujejo in z značilno režečimi zobmi nagovarjajo najmlajše bralne radovedneže. Tudi v tej slikanici so glavni nastopajoči junaki (ljudje, živali, pravljicična bitja, predmeti ...) predstavljeni na način *dramatis personae*, na nekakšnem poimenskem seznamu, kjer so karakterne značilnosti upodobljene kar v duhovito izslikanih likih akterjev. Levji delež imajo njegovi samonanašalni vizualni odgovori na v slikanici zastavljena vprašanja: *Kaj misliš kdo – je živ, je hiter, se rad igra, je velik, je bolan, pogumen, se boji teme, je zelen, je kriv, je glavni, je sladkosned* in na zadnjih straneh – *kaj misliš, koga ni?* Ta zelo kompleksna slikanica, ki zaradi minimalnega, a izčrpanega besedila na prvi pogled tega ne razkriva, je tokrat od ilustratorja zahtevala precej več, kot se zdi na prvi pogled. Zgradba dvanajstih dvostranskih podob je tipizirana. Na levi strani je kratko vprašanje, izpisano v najmlajšim bralcem prijaznih verzalkah ter opremljeno z večjo ali manjšo vinjetno ilustracijo, na desni strani pa so v prostoru strani prosto ležeče narisane in deloma živo obarvane ilustratorjeve bistro domišljene, igrive in humorno navihane sugestije za odgovore. Slikanica didaktično živo spodbuja mlade bralce, da ob ilustratorjevih vizualnih namigih izrazijo svoje mnenje in postanejo dejavni sogovorniki obeh ustvarjalcev.

Zanimivo je, da je avtorski strip *Volkulja Bela in čarobni gozd* (Miš, 2021) nastal na pobudo ilustratorjevega prijatelja. Volkovi, ki so se precej razmnožili na območjih, kjer jih prej ni bilo, so napadali koze in ovce, kar je kmetije ogrožalo, politiki pa so razglašali, da jih je zaradi tega treba postreliti. Ena volkulja se je naselila v hribe blizu Kamnika in predlagal mu je, naj nariše strip o njej. Če jo bodo ljudje videli v stripu, se jim bo mogoče priljubila in je ne bodo mogli tako hitro zasovražiti, zato jo bo mogoče ravno to rešilo pred razgretimi ljudskimi glavami. S to mislijo se je Mitrevski lotil stripa. Se je pa moral v tematiko docela poglobiti, izvedeti več tako o volkulji kot o njeni nastanitvi. Pogovarjal se je z gozdarji, lovci, biologi, uradniki in drugimi ter izvedel, da je v hribih, ki si jih je vzela za svoj dom, še cela vrsta okoljevarstvenih problemov: rastlinske in živalske vrste izginjajo, vode so onesnažene, gozdove nestrokovno izsekavajo in tako dalje. Vsi ti problemi so medsebojno prepleteni in vključujejo tako politiko kot gospodarstvo. Prav to pa je mladim bralcem Mitrevski v stripu, v katerem nastopajo prefrigani poslovneži, pretkani politiki, evforični ekologi in seveda cel kup gozdnih živali, pokazal. Kaže, da je strip lahko orodje izražanja zahtevnejših tem, slovenski strip to počne od samih začetkov. Spomnimo: prvi slovenski strip *Bu-ci-bu* je leta 1927 narisal Tržičan Milko Bambič in ker ni bil všeč fašistični oblasti, ki jo je strip zasmehoval, je avtorja aretirala in izgnala v Jugoslavijo. In: leta 2020 je nagrado *zlatirepec*²⁶ za

26 *Zlatirepec* je slovenska stripovska nagrada, ki jo je leta 1919 prvič podelil Zavod Stripolis na vsakoletnem stripovskem festivalu Tinta. V izbor pridejo v poštev domača in tuja dela. Leta 2021 so domači in prevedeni stripi za otroke dobili svoji kategoriji. Stripolisu sta se kasneje pridružila Javna agencija za knjigo in Društvo slovenskega stripa in sorodnih sekvenčnih umetnosti Packa, ki je odtlej podeljevalec nagrade najboljšim domačim in v slovenščino prevedenim stripom. Namen nagrade je posvetiti posebno pozornost kvalitetni stripovski slovenski produkciji. Nagrade se podeljujejo v štirih kategorijah: domači strip za otroke in mladino, domači strip za odrasle, prevedeni strip za otroke in mlade ter prevedeni strip za odrasle.

najboljšo izvirno stripovsko izdajo leta dobil strip *Črni plamen: požig Narodnega doma v Trstu*, ki sta ga na osnovi kombinacije izmišljenih oseb, dogodkov in zgodovinskih dejstev ustvarila Ivan in Zoran Smiljanić. »Zdi se,« pravi Ivan Mitrevski, »da so najboljši stripi ravno tisti, ki se ne bojijo poseči v bolj zahtevne teme.«²⁷

Avtorski strip Ivana Mitrevskega *Bolhograd – Zgodba o prav posebnem mestu* (Miš, Mišolinke, 2021) je znova angažiran tako v besedah kot nizajočih se izjemno dinamičnih in zabavnih živo barvitih podobah. Literarni del je oplemeniten z izvirnim slogom, ki mu ne manjka humorja, ironije, besednih iger z lastnimi imeni, vsebinskih premetov s pomeni znanih fraz, kar uživaške uporabe novih besednih skovank in dramaturško zgradbo, ko se na višku – ob spoznanju, da bo treba automobile privezati na povodce – skoraj prehitro konča. Vse v stripu se dogaja v vrvežu opisov, ki z množico likov prikazuje degradacijo mesta sprva lahko trdno pravljico, nato pa težo velikih sprememb bolj nazorno in za najmlajše bralce primerno poučno.

Marsikateri strip bi bil siv, nevpadljiv, anemičen in pust, če ne bi – na naslovnico in na notranje strani knjige – prišle velike, predimenzionirane, zagonetne, a prav zato tako vznemirljive ilustracije, ki se na podobah pojavljajo z nič manj privlačnimi majčkenimi bitjci, s katerimi Mitrevski obljublja vedno drugačna potovanja. To, ki ga na 48 straneh opisuje avtorski strip *Rdeča raketa in zeleni planet*²⁸ (Samozaložba, 2022), se dogaja v 23. stoletju, do katerega je človeštvo prestalo že marsikaj. Na začetku poleg uvodnih besed avtor predstavi vseh pet članov posadke na Rdeči raketi, to so: resna in odločna poveljnica misije Ana, ki prav nespretno cilja, glavni tehnični vodja Muri, nekdanja gasilka Martina, zadolžena za varnost posadke in ladje, pes Runo, sicer antropolog, čuvaj in šaljivec ter ladijski biolog Luka, ki ga zanima vse, kar leze in gre. Potujejo po vesolju, obiskujejo neznane svetove in pristanejo na še neodkritem, bohotno zelenem planetu Zeleni Jurij, kjer se seznanijo z domorodci in z oddaljeno zgodovino njihovega planeta. Žal pa se za čudovitostjo narave skrivajo umazane skrivnosti. Napeta zgodba, ki je ves čas prepletena s smešnimi pripetljaji, vzkliki – *Žvajz!, Tresk!, Trušč! Žžžžag! Klonk!, Klank, Zviiiiz! Škrip!* – in napetim besedilom v oblakih, je okoljevarstvena kritika našega sveta, ki ga ogroža prevelika potrošnja. Postavitev stripa je klasična, večinoma se zgodba vsake strani odvij v šestih okvirčkih, ritem le kdaj pa kdaj poruši kakšna celostna ilustracija, povezava dveh okvirčkov ali pa je neke kontura namenoma izpuščena.

Avtorska slikanica brez besed *Filip gre na sprehod* (Miš, 2023) za najmlajše bralce je pravzaprav nekakšen hibrid med slikanico in stripom, v katerem se na devetih dvostranskih ilustracijah izmenjujejo dogajanja v in zunaj okvirčkov, kamor ni zašla nobena beseda. V njej ilustrator brez besed pospremi Filipa na sprehod – do vrha hriba in spet nazaj domov, s kopico doživljajev na poti. Najmlajše bralce pa vabi k branju in pripovedovanju, pa naj gre za samostojen sprehod med stranmi

27 Rok Kralj: »Včasih se mi zdi, da živim v stripu«, Inspire.me, 8. 7. 2021. <https://navdihni.me/vcasih-se-mi-zdi-da-zivim-v-stripu/>

28 Knjigo je uredila Tina Bilban. Pri nastanku tega stripa so avtorju pomagali nekateri učenci OŠ Marije Vere Kamnik. »Skupaj smo knjigo prebrali in se o njej pogovorili. Zaradi njihovih pripomb, predlogov in uničujočih kritik je knjiga veliko boljša in lepša,« se jim je v kolofonu knjige zahvalil. Leta 2022 je bil avtorski strip *Rdeča raketa in zeleni planet* nominiran za nagrado *zlatirepec* v kategoriji za domači strip za otroke in mladino.

knjige ali pa za skupinsko branje v družbi odraslih. Definicija stripa za najmlajše bralce se že v izhodišču izogiba obravnavanju devete umetnosti kot nečesa z obveznimi oblački in besedilom. Ta enostavna klasična oznaka je že presežena, saj avtorski strip danes vzpostavlja širšo oznako.

Epilog. Knjige, stripi in slikanice Ivana Mitrevskega nagovarjajo s platnicami v vpadljivih barvnih tonih in z (večinoma) poskakujočimi malimi bitji na naslovnih strani ter na knjižnih policah knjigarn veselo mahajo z repom, da pritegnejo čim širše bralstvo. Za ene to velja bolj, za druge manj: bolj asketske, na osnovi ene barve in črtne risbe namreč nastopajo tiste knjige in stripi, ki so namenjeni odraslim bralcem. Kot pisatelj v avtorskih stripih za mlade bralce si ne more kaj, da ne bi uporabljal slenga, šaljivo nagovarjal mlade bralce z lumparijami svojih izmišljenih junakov zgodb in kakšnih drugih 'strašnih' domislic. Tudi kadar gre v njegovih zgodbah za bolj nazorne opise temnejših strani življenja, jih kot avtor besedil in podob obravnava s primernim humornim prijemom. Njegovi avtorski stripi (za mladino in odrasle) delujejo kot orodje za opozarjanje na nepravilnost, neenakost in marginalizacijo ter spodbujajo k soustvarjanju pravičnejše družbe.

Ana Maraž

Odkar pomni, ima ilustratorica Ana Maraž²⁹ zelo rada knjige, saj je bila že v predšolskem obdobju, ko še ni znala brati, nenehno v stiku z njimi. Pritegnile so jo neštete ilustracije, besede, ki jih ni znala prebrati, in tudi poslušanje branja drugih ljudi. Ljubezen do knjig ji je privzgojila mama, ki je veliko brala in imela do knjig poseben in spoštljiv odnos. Predvsem pa je bila ilustratorikina velika ljubezen risanje in slikanje, tako je ostalo vse do danes. Že od zgodnjega otroštva rada ustvarja, zato je v predšolskem obdobju hodila na likovne delavnice. Risanje je bilo del nje. Obiskovala je Likovni atelje Metulj, ki ga je vodila keramičarka Silva Karim, tudi sama Ajdovka in odlična pedagoginja, ki je znala otroke spodbuditi k ustvarjalnosti in je zato tudi nanjo imela precejšen vpliv. Kasneje je v zvezek 3. razreda osnovne šole v prostem spisu napisala, da bi bila rada slikarka, ko bo velika. To je bilo seveda obdobje, ko si otroci vsak teden želijo postati kaj drugega, a tudi v srednji šoli se je veliko naučila od svoje razredničarke in likovne pedagoginje Damjane Plešnar, ki je bila sprva njena mentorica pri likovnem krožku, nato pri pripravi pripravi in je kasneje postala tudi njena sodelavka. V času pubertete so se njeni interesi nekoliko razpršili, vendar risati vseeno nikoli ni nehala – če ne drugače, so bili njeni zvezki

29 Rojena je bila 10. maja 1985 v Šempetru pri Gorici. Leta 2011 je diplomirala na Pedagoški fakulteti v Ljubljani, na oddelku za likovno pedagogiko pri profesorjih Zdenku Huzjanu in dr. Beatriz Tomšič Čerkez. Od leta 2017 deluje na področju ilustracije kot samozaposlena v kulturi. Njene ilustracije redno izhajajo v revijah *Cicido*, *Ciciban* in *Galeb*. Izšle so tudi v knjigah *Kako dolg je čas* Mateta Dolenca (Beletrina, 2019), *Božaj veter* Miroslava Košute (Mladinska knjiga, 2021) in *Protideževna juha* Majde Koren (KUD Sodobnost International, 2023). Imela je več samostojnih razstav, redno se udeležuje pomembnih domačih in mednarodnih bienalnih prireditev in skupinskih razstav. Za svoja dela je prejela več nagrad in priznanj; priznanje Hinka Smrekarja na 11. bienalu slovenske ilustracije (2014), Posebno omembo za ilustracijo in oblikovanje albuma *Mart – Domestic* (Festival *TRESK #8* – Obračun glasbe in založništva, 2017), nagrado za najboljšo ilustracijo v kategoriji Knjižne ilustracije na Ilustrofestu (Srbija, 2021) ter Posebno pohvalo po izbiri posamičnega člana žirije – Silvana Omerzuja na 14. Slovenskem bienalu ilustracije (2021). Je članica Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov (ZDSLU), Društva likovnikov Severne Primorske (DLUSP) in je vključena v Sekcijo ilustratorjev. Razstavlja na samostojnih in skupinskih razstavah doma in v tujini, živi in dela v Vipavi.

in učbeniki vedno porisani s trenutnimi impresijami. Poznejša odločitev za študij likovne pedagogike je bila zato logično nadaljevanje njene izobraževalne poti, ki jo je končala z diplomo pri profesorju Zdenku Huzjanu in dr. Beatriz Tomšič Čerkez na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Njeni ljubezni do knjig in ilustracij sta se ves čas prepletali, zato je bil naslov njene diplomske naloge *Moleskine – Knjiga umetnika*: oblika knjige jo fascinira že od otroštva in ni naključje, da si je za diplomsko nalogo izbrala prav to temo. Že v srednji šoli je začela svoje ideje beležiti v različne skicirke, ki so po obliki vedno spominjale na knjige, in se je med njihovimi stranmi počutila varno in udobno, za razliko od ustvarjanja na velike bele papirje, pred katerimi se je večkrat ustavila s strahom in zadržanostjo. Ker je na fakulteti veliko ustvarjala v beležnice znamke Moleskine, je za svojo knjigo umetnika prevzela kar formo (in ime) njihove svetovno znane skicirke. Po diplomi je v šolskem letu 2012/2013 poučevala likovni pouk in umetnostno zgodovino na Srednji šoli Veno Pilon Ajdovščina, kje je leto dni prej tudi opravila pripravništvo za likovno pedagoginjo, nato je dvakrat postala mama. Vmes se je posvečala risanju in nekaj časa pisanju bloga *Talking to volcano (Klepet z vulkanom)* v angleščini, ki je s prepoznavno estetiko ilustracij, barv in kadriranja fotografij precej spominjal na skandinavsko sceno. »Neverjetno, kako močno me je posrkal ta svet, vsa ta prijetna virtualna prijateljstva, toliko zanimivih ustvarjalk sem spoznala in še vedno spoznavam.«³⁰

Upanje, da bo lahko živela od svojega ustvarjanja, je raslo z vsakim novim naročilom. Prvo zanimivo povabilo k sodelovanju v oblikovalsko ekipo blagovne znamke Ooh noo ji je ponudila Nina Mihovec, ki vodi oblikovalski studio za razvoj novih izdelkov in storitev Wilsonic design. Sodelovanje pri visokokakovostni blagovni znamki, namenjeni najmlajšim, je bilo svojevrsten izziv, ki se mu je povsem predala. Tudi zato, ker so posteljnina, dekorativni izdelki in igrače Ooh noo oblikovalsko in estetsko podobni sorodnim skandinavskim blagovnim znamkam, ki jih je vedno občudovala. Njen umetniški izraz se je očitno odlično ujel s celotno podobo te blagovne znamke. Zanja je narisala okrasno blazino *Vixen* in naredila ilustracijo oči *Look at me*, ki krasi rjuhe te znamke, obogatila je tudi kolekcijo otroških pižam. Drugo zanimivo povabilo je prav tako prišlo iz virtualnega poznanstva. Leta 2015 je pričela sodelovati s celjskim oblikovalskim studiom Vila Malina z ilustracijami, ki krasijo kolekcijo papirnih izdelkov (ovojni papir, kartice, razglednice, beležnice in mini plakati). Izdelki obeh znamk, ustvarjeni na osnovi njenih skrajno minimalističnih ilustracij, so vrhunsko oblikovani in izdelani. Kljub misli na uporabnost se je še bolj osredinila na preprostost in zračnost pri risanju predlog za drobne podobe in detajle na izbranih materialih. Leta 2016 je sodelovala tudi pri oblikovanju ovitka albuma benda Mart, za katerega je prejela tudi posebno omembo za ilustracijo in oblikovanje albuma Mart – Domestic (Samozaložba, 2017) Festivala *TRESK*#8³¹.

V svojem ustvarjanju je Ana Maraž razvila prepoznavni slog, ki geografsko sega daleč proti severu v oblikovalski minimalistični raj skandinavskega dizajna, vse-

30 Valentina Vovk: *Umetnica na klepetu z vulkanom – Ana Maraž, oblikovalka in likovna ustvarjalka*, Mladi umetniki, Nedeljski dnevnik, letnik 55, št. 9., 2. 3. 2016.

31 Tridnevni festival glasbe in založništva *Tresk* je bil ustanovljen leta 2008. Povezuje tradicionalno sejmische, delavnice, koncerte in vizualne natečaje. V organizaciji Radia Študent predstavlja neujeljavljene glasbenike, povezuje neodvisne slovenske glasbene založbe in nagraduje različne oblikovalske dosežke, ki spremljajo izdajanje glasbe in njeno predstavljanje v živo.

binsko pa je vanj vnesla svoj zunanji in notranji intimni svet. Od leta 2011, ko je imela v Lični hiši v Ajdovščini svojo prvo razstavo *Risbe in ilustracije / Drawings and illustrations*, se je zvrstilo še nekaj večjih samostojnih in množica skupinskih razstav, že vezanih na knjižne ilustracije. Njeno ustvarjanje je dobilo prostor v revijah za otroke *Cicido*, *Ciciban* in *Galeb* ter zadnja leta že v nekaterih knjižnih izdajah.

Leta 2014 je Ana Maraž na 11. bienalu slovenske ilustracije v Ljubljani sodelovala s štirimi samostojnimi ilustracijami *Kosmatuhi* (*Lisica*, *Miš*, *Krt* in *Medved*). Črno-bele podobe, ki s tempero in pastelom na papirju že kažejo, kako veliko vlogo ima poleg osnovne zamisli tudi njena asketska tehnika ustvarjanja, tu nastopajo kot ilustracije brez besed. Po mnenju strokovne žirije je za »učinkovit minimalističen pristop k risbi za najmlajše« prejela priznanje Hinka Smrekarja za leto 2014³². S temi ilustracijami je kasneje – proti koncu leta 2016 – sodelovala tudi na selekcionirani razstavi *Mladi vizualni umetniki na Goriškem*³³, kjer je kustosinja razstave Maja Marinkovska v spremnem besedilu kataloga o njenem likovnem prispevku zapisala, da je ilustratorica že »izoblikovala zelo svojevrsten minimalističen slog, značilno skandinavsko navdihnjen, ki ga zaznamujeta naivna otroška risba in poudarek na grafičnosti, vzorcu«.

Na večjo samostojno razstavo *Dolgočasna ljubezen* (2019), ki je bila postavljena v Pilonovi galeriji v Ajdovščini, se je Ana Maraž konceptualno pripravljala kar nekaj let. Za svoje podobe je med množico samoumevnih predmetov, navzočih v vsakdanjem življenju, instinktivno izbrala tiste iz neposrednega okolja, ki so ji bili najbolj pri roki: predvsem take, ki se zdijo neopazni, čeprav jih nenehno uporabljamo (likalnik, svinčnik, ponev, zalivalka, vrček za kavo ali čaj...). Upodobila je njihove zgodbe, ki jih je gledalcu približala z (nekaterimi) duhoviti naslovi, ali jih samo s poenostavljeno črno belo podobo toliko vznemirila, da si je sam skušal predstavljati, kaj ljudje z njimi počnejo in kaj sporočajo o ljudeh, ki jih uporabljajo. Drastično naivna (stopala, lice) je preprosta v črte in črnino ujeta risba *Avtoportret* (2017), kjer igra črtast svinčnik ob sključeni podobi vizionarso poslanstvo. »Izbira črno bele ilustracije ter stiliziranost oblike sta odgovor avtorice na prenasitenost današnjega sveta z materialom, ugovor zoper potrošniško miselnost nasploh.«³⁴ Na ogled je bil tudi cikel ilustracij *Abeceda*³⁵ (ena iz leta 2017 in dvanajst iz leta 2018), ki jo sestavljajo v mešani tehniki upodobljeni predmeti in živali: na prostoru slike so likovno primerno razvrščeni, njihovo poimenovanje pa se (v slovenskem jeziku) začne z isto črko. V okviru 8. Mednarodnega festivala

32 Peter Avbar: *Priznanje Hinka Smrekarja Ani Maraž*, Ajdovske novice, št. 38., str. 8., 20. 1. 2015.

33 Razstava *Mladi vizualni umetniki na Goriškem* v Pilonovi galeriji Ajdovščina: 1. 12. 2016–29. 1. 2017. Sodelovali so še: Karmen Bajec, Simão Bessa, Benjamin Boben, Kristina Božič, Nina Bric, Tea Curk Sorta, Enej Gala, Polona Ipavec, Anja Kranjc, Maša Lancer, Jan Mozetič, Saša Mrak, Andreja Pegan, Hana Rejc, Marta Savignano, Nika Šimac, Špela Škulj, Neja Tomšič in Simon Vovk. V katalogu (str. 3–12) jih je predstavila kustosinja razstave Maja Marinkovska: *Mladost na Goriškem tukaj in zdaj*. Selektorji so bili: Aleksander Bassin, Majda Božeglav Japelj, Milena Koren Božiček, Tanja Cigoj in Klavdija Figelj.

34 Tanja Cigoj, kustosinja razstave: *Dolgočasna ljubezen*, katalog, Pilonova galerija Ajdovščina, katalog, str. 2, 7. 2.–17. 3. 2019.

35 Razstavljena *Abeceda* je izhajala v reviji *Ciciban* v rubriki *Moj slovar*.

likovnih umetnosti *Črno in belo*³⁶ je Ana Maraž še isto leto jeseni znova izpostavila abecedne motive na ogromnih TAM-TAM³⁷ plakatih, ki so kot povezan triptih ustvarjali dialog z ulico in postali z njo mesec dni njen neločljiv element. Tako je s svojimi značilnimi likovnimi elementi igrivo pripeljala kranjski festival umetnosti iz galerij na ulice.

Antologija pravljic *Kako dolg je čas* (Beletrina, 2019) pisatelja Mateta Dolenca je bila kot ustvarjena za simboliko ilustratorke Ane Maraž. Pisatelj je ob izidu knjige dejal, da otrokom ne želi razlagati stvari na konvencionalno didaktičen način, da jih ne uči zglednosti in da noče biti moralist. Prav nasprotno jih želi pripraviti na to, kako biti človeški z napakami vred in da ni nič narobe s ponavljanjem napak, ker so lahko tudi prijetne. Kar zahteven izziv za upodobitev besedila s tako radikalnim vsebinskim napotkom! »Ker je knjiga namenjena mladostnikom in odraslim, zgodbe niso potrebovale zelo eksplicitnih ilustracij in sem si lahko privoščila veliko več abstrakcije in minimalizma.«³⁸ Ilustratorica z izjemno sposobnostjo poenostavljanja, vtkano že v vrsto dotedanjih stvaritev, je imela popolno zaupanje avtorja in založbe. Pri ustvarjanje likovnega izraza za knjigo so bile osnova formalna poenostavitve, barvna izčiščenost in stiliziranost oblike, pri čemer je bila izbira črno bele ilustracije logična odločitev.³⁹ Glavni pisateljevi junaki so ljudje, živali in stvari, celo mesta (Piran) in pojmi (plima, oseka), vsi živijo in govorijo. Kako vse to upodobiti? Katere motive izbrati, kateremu dogajalnemu času in prostorom slediti? Ilustratorica pravzaprav ni imela lahkega dela.

V bel prostor ovitka knjige so posejani detajli ilustracij, ki bogatijo notranjost nenavadno duhovito sodobne pravljичnosti zgodb, a pri tem ne razkrivajo vsebine. Simbolika je malodane skrivnostna, kot je tudi naslov. Notranja naslovna stran z ribjo mrežo in ribo napoveduje zgodbe podvodnega sveta, predvsem morskega, ki smo jih vajeni pri Dolencu, a tudi to le delno drži. Knjigo namreč sestavlja 21 pravljic s skupnim naslovom *Morske* in 25 pravljic z naslovom *Kopenske*. Živali namreč. V oba sklopa poleg naslova vabi simbolična ilustracija, ki napoveduje tudi spremeno besedilo Aksinje Kermauner – svojevrstno pravljico o pisatelju – *Netopirji, lipicanci, cike in lampuge* ... na koncu knjige.

Notranja zgradba med besedilom funkcionalno prepletajočih se ilustracij je kompozicijsko zelo dinamična, zanimiv je predvsem izmenjujoč ritem pojavljanja-jočih se celostranskih in pol-stranskih ilustracij z vinjetami (teh je v prvem delu deset, v drugem štirinajst), ki večinoma nastopajo le kot simboli (bolj iz obliko-

36 *Črno in belo*, 8. Mednarodni festival likovnih umetnosti, Kranj – ZDSLU 2019, 26. 9.–3. 11. 2019; Mergentalerjeva ulična galerija Layerjeve hiše in TAM-TAM, *Triptih ABECEDE*, 1. 10.–31. 10. 2019.

37 Mergentalerjeva ulična galerija na Tomšičevi ulici v Kranju je umetniški projekt, pri katerem sta moči združili Layerjeva hiša in TAM-TAM Inštituta. Prvi predstavljajo aktivno stičišče kulturnega, urbanega in družabnega dogajanja v Kranju, drugi skrbijo za pestro in ustvarjalno okolje z uličnimi galerijami v Ljubljani, Mariboru in Kranju ter drugimi družbeno odgovornimi projekti. Umetnost v sklopu ulične galerije pred pragom Layerjeve hiše vsak mesec zaznamuje drug nov avtor, vsak s svojim slogom in izraznostjo.

38 Katja Željan: »Ilustriranje knjige ima čisto svoje specifičnosti« – Pogovor z ilustratorico Ano Maraž, Primorski dnevnik, 29. 1. 2022.

39 Ilustracije za knjigo *Kako dolg je čas* so bile uvrščene na razstave: 50. Zlatno pero Beograda – 15. internacionalni bienale ilustracije 2019, 14. Slovenski bienale ilustracije (2019), Golden Pinwheel young illustrators competition (2020) v Šanghaju na Kitajskem in 28. Bienale ilustracije Bratislava - BIB (2021).

valskega občutka ravnovesja prostora posameznih strani). Celostranske ilustracije sicer zaznamuje izrazit minimalistični pristop, a so vsebinsko kljub temu precej prilagojene vsebini. Ilustracija želve, ki nastopa v naslovni pravljici *Kako dolg je čas?*, je sestavljena iz črt, krogov, drobnih potegljajev s čopičem in lavirano perorisbo, vpetih v kolaž, a je – jasna podoba želve, ki »*ji je nenadoma zmanjkalo časa*« *in »nikoli ne bo zvedela, kako dolg je bil*«⁴⁰. Tudi golobi so golobi, čeprav nekateri izrezani kar iz potiskanega papirja. In ladja je, čeprav docela stilizirana, nezamenljiva podoba ladje ne glede na to, ali je imel pisatelj v mislih legendarni Galeb nekdanjega predsednika Jugoslavije Tita ali kakšen star trajekt. V drugem, *kopenskem* delu vizualno izstopata pingvina Pingo in Frigo, likovno zgrajena iz množice črtic s tušem, ter dva polha, ki se »*pretepata. Ali seksata. Vtis je približno enak ...*«⁴¹, ter s črktastim in akvarelnim pristopom prav učinkovito upodabljata literarno predlogo. Likovno zelo izzivalna je ilustracija zlate ribice Princeske Prve, plavajoče v okroglo/kvadratnem akvariju, položenem na črn dvonogi stol (*Lepi princ postane kralj*). Znakovna igra – belo, črno, ploskve, črte, mreža – je pravzaprav popolna ilustracija besedila: Lepi kralj je »*preselil Princesko Prvo iz krogle v pravokotnik in od tedaj je plavala pravokotno*«⁴². Kar pa ni značilnost vseh ilustracij v knjigi. Če so nekatere polstranske ilustracije zlahka berljive (radio, bager, opica), so pa bolj prvinsko abstraktno upodobljeni poosebljeni pojmi, kot so kamen, čer, sol, plima in oseka (*Vražji trilček v času plime*), otok, zemlja, nebo (*Otok se očisti*), boja, morje, skala (*Morje je trše od skale*) ali pokopališče (*Cerkveni netopirji*), narisano s samimi križi in krogci ... Prav posebej knjigo žlahtnijo ilustracije, ki zahtevajo tudi primerno tipografsko razporeditev ob ilustracijah, segajočih na drugo stran ali diagonalno čez dve strani. Taka je znakovna podoba polža (*Polž, ki je ukradel morje*), elegantnih jegulj (*Najdaljše potovanje*) in pršecih pršic (*Najmočnejša žival na svetu*). V pravljici *Smrt predsednikovega slona* sta kompozicijsko funkcionalno na dve strani umeščeni podobi slona Sonyja (na levi strani spodaj) in ptice, v katero naj bi se inkarniral (na desni strani zgoraj). Najbolj dominantna dvostranska ilustracija pa predstavlja nilskega konja v jezeru pred zdraviliščem, tropsko solato in zdraviliščni paviljon (*Nilski konj iz Hipopotamije*), in to skrajno simbolično (lavirane risbe, črte s tušem, kolaž) ter z ureditvijo strani v popolnem ravnovesju. Bogat prizor, sestavljen iz vizualno skrajno poenostavljenih likovnih prvin (listi, ki bi bili lahko karkoli, paviljon, ki bi bil lahko kjerkoli, in v mrežo črt z roko potopljen zgornji del trupa nilskega konja). Izjemno.

Knjiga je bila razprodana v manj kot letu dni, nato je leta 2020 izšla kot druga dopolnjena izdaja z mehкими platnicami pri založbi Beletrina – v posebni nakladi 25.000 izvodov – v okviru projekta »Rastem s knjigo« *Javne agencije za knjigo (JAK). Prejeli so jo vsi slovenski sedmošolci, kar je zanje poleg spoznavanja s spremljajočo sodobno likovno podobo Ane Maraž dragoceno tudi zato, ker je to pisanje Mateta Dolenca neke vrste »časovni stroj, ki vodi v neke druge, počasnejše čase, v celovitost, ki si je današnja otročad verjetno ne more niti predstavljati, bi ji pa še kako dobro dela, verjetno še bolj kot nam*«⁴³.

40 Mate Dolenc: *Kako dolg je čas*, Beletrina, 2019, str. 22.

41 Prav tam: str. 194.

42 Prav tam: str. 160.

43 Lucija Stepančič: Mate Dolenc: *Kako dolg je čas*, komentar, KUD Sodobnost International. <https://www.sodobnost.com/mate-dolenc-kako-dolg-je-cas-recenzira-lucija-stepancic/>

Nov, a zelo zahteven izziv je bila upodobitev verzov pesnika Miroslava Košute v knjigi *Božaj veter – Pesmi za mlade*⁴⁴ (MK, Sončnica, 2021). Pomladno razposajene, hrepenenjske in hudomušne verze priljubljenega pesnika, ki se sproščeno in domiselno igra z besedami, so zahtevale polno vživetje vanje. V knjigi je 28 dvostranskih ilustracij, dve enostranski, likovno podoba knjige pa dopolnjujeta vinjeti na notranji naslovni strani in ob kolofonu. Prevladuje živo rdeča barva, ki zaznamuje tudi ilustracijo za ovitek knjige. Barvni razpon je namenoma skromen, rdečim so pridruženi le še odtenki modre in zelene barve. S samosvojim, tokrat bistveno drugačnim likovnim pristopom je Ana Maraž v svoje ilustracije ujela pričakovanja, poskočnost, nežnost, mračnost gozda, venček suhega cvetja ... in veter v laseh. A vendar, »*ko premišljujemo o verzih Miroslava Košute, tuhtamo, da gre pravzaprav za svojevrstno angažirano knjižico pesmi, čeprav so seveda v prvi vrsti mladoljubezenske ali pa niti ne več tako mladoljubezenske, vsekakor pa za mlade (po srcu, ne po letih)*«⁴⁵. Vsak gib, korak, dotik, mladosten nasmeh, slutnja, šepet in igriv pogled je kljub nepredvidljivi tehniki barvnega tuša natančno tak, kot velewa pesem. Še več. Ilustracije tudi s samostojnim (ne nujno vezanih na določene besede) oblikovanjem različnih stanj in čustev podirajo pregrado med pesnikom in bralcem ter ustvarjajo občutek pristnosti.

V katalogu razstave *Umetnost v času koronakrize na Goriškem*⁴⁶ je na predstavitveni strani Ane Maraž njena izjava, da so ji »*ilustracije dežja na svoj način pomagale bistriti glavo, se prizemljiti od vse negotovosti, stresa in občutka kaotičnosti razmer*«. Stilizirane kapljice in oblaki, ki jih je v mešani tehniki na papirju ustvarila v komorno dopolnjujočih se barvah, imajo sicer »sramežljiv« naslov *Brez naslova* (2020), a je simbolika na podobah jasno berljiva. Ob pogledu na ilustracije slikanice *Protideževna juha* mladinske pisateljice Majde Koren (KUD Sodobnost International, 2023) v zbirki najboljših slikanic Gugalnica se zdi motivika nezgredljivo povezana. *Že sedem dni je nesramno deževalo. Hišaprihiški otroci so se na smrt dolgočasili*. Kar dva pojma napovedujeta, da je vsebina knjige očitno namenjena prav njenim ilustracijam: dež in dolgčas. Ilustratorica Ana Maraž, ki ji dež pomaga na nek način bistriti glavo, z bistro glavo pa se očitno zlahka preganja tudi dolgčas, se je v novo ustvarjalno pustolovščino podala kar se da živopisno. Tako kot pisateljica v svojem značilnem igrivo duhovitem slogu jedrnatopripoveduje zgodbop najmlajšim otrokom, ki se komajda postavljajo na noge, tudi ilustratorica s svojo skrajnopoenostavljeno simboliko na petnajstih dvostranskih podobah vznemirja njihovo radovednost z atraktivno pisanimi podobami o številih, predmetih, živalih in osebah, med katerimi ima prav posebno vlogo teta Kuha. Njene ploskovite figure, poosebljeni predmeti in pojmi nastopajo v jasni maniri kolaža in so med seboj enakovrednopomešani. Čeprav realizem ni njen jezik, se najmlajši bralci zlahka enačijo z upodobljenimi junaki te pravljične pripovedi.

44 Knjiga je prejela znak kakovosti zlata hruška, ilustracije pa so bile leta 2019 nagrajene na 3. Festivalu ilustracije Ilustrofest v Beogradu v kategoriji knjižne ilustracije.

45 Matej Krajnc: *Miroslav Košuta: Božaj veter, pesmi za mlade*, KMCS Media – Kulturno medijski center Slovenije, 25. 4. 2021.

46 *Umetnost v času koronakrize na Goriškem*, katalog, Pilonova galerija Ajdovščina (19. 11.–30. 12. 2021) & Mestna galerija Nova Gorica (7.–28. 1. 2022). Besedili: Pavla Jarc, Tina Ponebšek. Razstavljali so: Salvatore Cali, Tea Curk Sorta, Jana Humar, Boštjan Kavčič, Anja Kranjc, Društvo Kumšt, Ana Maraž, Vanja Mevrič, Andrej Perko, Ivan Skubin, Tamara Stibilj, Tina Volarič, Simon Vovk, Tomaž Zafira.

In še: likovna oprema ovitka knjige *Mejno stanje* pesnice in pisateljice makedonskega rodu Lidije Dimkovske (MK, 2023) je nastala na osnovi risbe Ane Maraž za zbirko pesmi, v kateri se pesnica giblje na meji, ki jo tudi prestopa, prehaja med časi in prostori, pogosto med nebom in zemljo oziroma življenjem in smrtjo. Pesmi v zbirki so pripovedne, nastale so v mračnem času epidemije, ki je razkril marsikatero rano sodobnega človeka, družbe in sveta. Dimkovska z izvirnimi pesniškimi podobami in postopki presunljivo prevaja osebno, intimno izkušnjo v univerzalno, kar je bila za ilustratorko (verjetno) ena težjih nalog. Kako v eno samo podobo vnesti trpkost življenja med ljudmi, za katerimi ostajajo kovčki? S krhko zarisanim kovčkom in simbolom kolesa vlaka ob njem? Morda s temno senco, ki obdaja odhajajočo figuro, da ostaja za njim praznina? Kako uprizoriti na eni sami risbi razpadanje ljubezni, življenja, sveta? Z mrliško glavo na kačipotu, ki bi lahko predstavljal tudi križ? In kako prevesti na droben papir prekletstvo in razklanost človeštva? Tako, da nariše, kako težko pade človeška roka na zgrbljeno figuro, da so sence rok in človeka tisto mejno stanje, ki čaka bralca, ko knjigo odpre? Da, vse to ji je uspelo – z barvno umirjeno asketsko govorico senc in črt.

Epilog. V ustvarjanju Ane Maraž na prvi pogled izstopa minimalistični pristop in ploskovit slog, ki ju bogati ilustratorkina interpretacija, primarna, abstrahirana in komaj podobna resničnosti. Večinoma so ilustrativne podobe odraz njenih misli, vsakodnevnih doživljanj, okolice, predmetov ob sebi, stavkov iz knjig in pesmi. Ustvarja v mešanih in digitalnih tehnikah, najbolj prepoznavne pa so njene črno-bele ilustracije in kolaži. Rdeča nit vsega njenega ustvarjanja je simbolika, skozi jo kaže svet kot želi, da ga sprejmejo in posvojijo uporabniki njenih oblikovalskih dosežkov, najmlajši gledalci njenih ilustracij v revijah za otroke in bralci vseh starosti v knjigah z njenimi ilustracijami.